

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

Aktuální otázky výkonu rodičovské zodpovědnosti

**Adéla Marková
Ječná 143
Hradec Králové**

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně
za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Hradci Králové dne

Adéla Marková

OBSAH

1. ÚVOD	str. 1
2. RODINA	str. 3
2.1. Pojem, vývoj a postavení rodiny	str. 3
2.2. Ochrana rodiny	str. 4
3. RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST A JEJÍ SUBJEKTY	str. 6
3.1. Obecné pojetí	str. 6
3.2. Dítě a jeho právní postavení	str. 7
3.2.1. Úmluva o právech dítěte	str. 8
3.2.2. Práva a povinnosti dítěte	str. 10
3.3. Rodič a jeho právní postavení	str. 13
3.3.1. Práva a povinnosti rodičů	str. 15
3.3.2. Nesení a výkon rodičovských práv	str. 19
3.3.3. Rodičovská práva po rozvodu	str. 19
3.3.4. Rodičovská práva nespádající pod rodičovskou zodpovědnost	str. 23
3.4. Další subjekty rodičovské zodpovědnosti	str. 24
3.4.1. Poručník	str. 24
3.4.2. Opatrovník	str. 25
3.4.3. Pěstoun	str. 25
3.4.4. Partner	str. 26
3.4.5. Manžel	str. 26
4. OBSAH RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI	str. 28
4.1. Péče o nezletilé dítě	str. 28
4.2. Zastupování nezletilého dítěte	str. 29
4.3. Správa jmění dítěte	str. 30
4.3.1. Opatrovník pro správu jmění	str. 33

5. INTERVENCE STÁTU DO RODINNÝCH VZTAHŮ	str. 36
5.1. Stát jako garant práva	str. 36
5.2. Dělbá pravomocí mezi soudními a správními orgány	str. 37
5.3. Zásahy do výkonu rodičovské zodpovědnosti	str. 37
5.3.1. Výchovní opatření	str. 37
5.3.2. Zásahy do rodičovské zodpovědnosti dle § 44 ZoR	str. 40
5.3.3. Faktická omezení rodičovské zodpovědnosti	str. 43
5.3.4. Předběžná opatření	str. 45
6. MEZINÁRODNÍ ÚNOSY DĚTÍ	str. 48
6.1. Obecně	str. 48
6.2. Pojem a úprava	str. 49
6.3. Haagská úmluva a občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí	str. 50
6.3.1. Řízení o navrácení dítěte dle Haagské úmluvy a nařízení Brusel II bis	str. 51
6.4. Řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dle novely OSŘ	str. 53
7. ZÁVĚR	str. 55
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	str. 57

Seznam použitých zkratek

- Haagská úmluva: Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, č. 34/1998 Sb.
- Nařízení Brusel II bis: Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 1347/2000
- OSŘ: Občanský soudní řád, č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- OZ: Občanský zákoník, č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- Přestupkový zákon: zákon o přestupcích, č. 200/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- TZ: Trestní zákon, č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- Úmluva: Úmluva o právech dítěte, č. 104/1991 Sb.
- ZoR: Zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů

1. ÚVOD

Pro svou práci jsem si vybrala pro mne velice zajímavé téma rodičovské zodpovědnosti a ráda bych v ní rozebrala jednak obecnou právní úpravu a také aktuální otázky, které se ohledně rodičovské zodpovědnosti a jejího výkonu objevují jak v odborných kruzích tak i mezi laickou veřejností.

Úpravu rodičovské zodpovědnosti v současné době nalezneme v samostatném zákoně o rodině, č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, jmenovitě v jeho druhé části nazvané vztahy mezi rodiči a dětmi. Je nepochybné, že rodina stále plní ve společnosti své nezastupitelné funkce i přes to, že se objevují i různé další alternativní modely soužití. Pro dítě však vyrůstat v milující, úplné a řádně fungující rodině je tím nejlepším vkladem, který mu mohou rodiče dát pro jeho budoucí samostatnou existenci. Rodina je místem, kde si dítě pomocí procesu sociálního učení a nápodoby osvojuje základní poznatky a dovednosti.

Rodinné právo je v našem právním řádu považováno za součást práva soukromého, má však i svá specifika. Veřejnoprávní prvky byly z této oblasti postupně vytěšňovány, přesto si však stát stále uchovává postavení jakéhosi garanta práva. Rodinným vztahům je zaručována velmi široká míra autonomie, nadměrné nebo neodůvodněné zásahy ze strany státu či jeho orgánů jsou značně nežádoucí. Stát však nesmí rezignovat na svou roli, ale musí najít určitou míru, což může být a bývá složité. Vždy je třeba respektovat jeden ze základních principů rodinného práva, který zní blaho a zájem dítěte. Tento princip se prolíná celým rodinným právem a není možné jej obcházet. Dítě je dnes již sice chápáno jako rovnoprávný subjekt, přesto však je jeho postavení stále slabší než postavení dospělých, jen těžko se dokáže samo bránit proti bezpráví. Proto je zde stát, který musí, je-li to nutné, poskytnout dítěti ochranu a péči.

Těmito i dalšími otázkami se chci ve své práci zabývat. Pro přehlednost ji rozdělím do několika kapitol. Začnu vymezením důležitých pojmů a stručným vývojem vztahů mezi rodiči a dětmi. Pozornost budu věnovat také jednotlivým subjektům rodičovské zodpovědnosti a jejich právnímu postavení, dále vlastním složkám rodičovské zodpovědnosti jak je uvádí § 31 odst. 1 ZoR a zásahům státu do výkonu rodičovské zodpovědnosti. Do textu bude začleněno i pojednání o postavení a fungování tzv. baby boxů, což je téma, kterému je v posledních několika málo letech věnována značná pozornost. Dle mého názoru si ji zaslouží, vzhledem k tristní

neexistenci jakékoli právní úpravy, což je neudržitelný stav, kterému by se měl zákonodárce v co nejbližší době náležitě věnovat.

Samostatnou kapitolu věnuji i dalšímu z mediálně oblíbených témat a sice mezinárodním únosům dětí, což je fenomén, o kterém se také poslední dobou často hovoří, bohužel však značně zkresleným způsobem, který se zpravidla vůbec nedotýká vlastní podstaty věci, čímž dochází k tomu, že je veřejnost emocionálně manipulována tak, aby se postavila na stranu rodiče únosce, tedy toho, kdo jedná protiprávně. Pozitivním v této oblasti je přijetí novely OSŘ, která je účinná teprve pár dní (od 1. 10. 2008) a mimo jiné zavádí zvláštní typ řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů.

Nakonec stručně uvedu i předpokládaný vývoj v této oblasti, která má podle současných návrhů doznat dost výrazných změn.

2. RODINA

2.1. Pojem, vývoj a postavení rodiny

Rodina je základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí. Musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti.¹ Nejen z této definice, ale i z mnoha dalších, které se objevují v odborné literatuře, lze usoudit, jak velký význam hraje rodina ve společnosti. Rodina je tradičním prostředím utváření a reprodukce sociálních vztahů.² Vyskytuje se v různých kulturách, na různém stupni vývoje a v různé podobě, existují v ní rozdíly mezi vzájemným rozdělením rolí muže a ženy, přesto však můžeme nalézt společné rysy, které z rodiny tvoří základní stavební kámen téměř každé společnosti.

V tradičním pojetí je rodina představována osobami, které jsou navzájem pokrevně spřízněné, a osobami spřízněnými na základě sňatku. Jsou to tedy rodiče a děti, muž a žena. Tento tzv. nukleární model rodiny, kdy muž je hlavou rodiny a obstarává prostředky pro zajišťování hmotných potřeb rodiny, kdežto žena pečuje o domácnost a o děti, prošel značným vývojem. Dnes už ho nelze považovat za vedoucí model rodinného soužití, naopak se objevují modely nové, alternativní jako jsou nesezdaná soužití druha a družky, bezdětná manželství či partnerství, partnerství osob stejného pohlaví nebo osamělý rodič s dítětem. Kromě těchto modelů se uplatňuje i model tzv. širší rodiny, do které kromě členů tzv. nukleární rodiny spadá i další příbuzenstvo (především prarodiče, strýcové a tety, bratřenci a sestřenice).

Rodina se mění společně s tím, jak se mění sociální, politické i ekonomické poměry ve společnosti. Tato oblast prošla v posledních desetiletích a stále ještě prochází obrovskými změnami. Zvyšuje se průměrný věk snoubenců vstupujících do manželství, přičemž počet uzavíraných sňatků se snižuje, porodnost v České republice klesla na jednu z nejnižších v celé Evropě, což má za následek stárnutí populace a naopak rozvodovost neustále stoupá, stále větší procento dětí se rodí mimo manželství.

Přestože tyto změny přinášejí řadu problémů, zachovává si tradiční rodina své významné postavení a plní řadu nezastupitelných funkcí, mimo jiné funkci reprodukční,

¹ Preambule Úmluvy o právech dítěte přijaté Valným shromážděním OSN v New Yorku dne 20.11.1989

² Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo, MU Brno, Doplněk 2006, str.8

výchovnou, emocionální, hodnotovou a materiální. Aby rodina mohla plnit všechny uvedené funkce, je třeba, aby byli přítomni všichni její členové.

Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.³ Rodina založená na základě manželství je tedy společností i zákonodárcem preferovaným prostředím pro řádný vývoj dětí a je třeba ji především v prvních letech života dítěte považovat za zcela nezastupitelnou.. Rodina je prostředím, které má uspokojovat základní potřeby dítěte, vštípit mu základní znalosti a dovednosti v oblasti duševní a tělesné, stejně tak i sociální včetně morálních hodnot. Stejně významnou zůstává i funkce materiální, ekonomická. Rodina je spotřební hospodářskou jednotkou, která poskytuje základní hmotné zabezpečení svým členům, zejména dětem a starším členům rodiny, v níž všichni členové mají povinnost vzájemně si pomáhat i povinnost pečovat o zvýšení hmotné a kulturní úrovně rodiny.⁴

Z toho všeho lze dle mého názoru vyvodit závěr, že přestože se v dnešní době často setkáváme s názory, že toto období je obdobím krize rodiny a že její role a postavení ve společnosti upadá, rodina si své významné místo ve společnosti zachová i nadále. Každý z nás totiž potřebuje ke svému zdárnému vývoji a spokojenému životu pozornost, zájem, ohledy a lásku, jež lze získat pouze v rodině.

2.2. Ochrana rodiny

Rodina je základní a nejdůležitější společenskou jednotkou, jejíž společenský význam je nezastupitelný a jež je z toho důvodu pod ochranou státu a chráněna zákonem.⁵ Základní ustanovení týkající se ochrany rodiny obsahuje český právní řád v čl. 32 odst.1 Listiny základních práv a svobod, který stanoví, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona a že zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Tímto ustanovením na sebe stát bere povinnost ochranu rodině poskytovat a to bez ohledu na to, zda ji tvoří čeští státní občané či osoby jiné.

Ústavněprávní základ ochrany rodiny a rodičovství je tedy obsažen v čl. 32 Listiny základních práv a svobod. Konkrétně pak čl. 32 odst. 4 Listiny garantuje rodičům právo pečovat a vychovávat děti a naopak dětem zajišťuje právo na rodičovskou výchovu a péči. Systematické zařazení tohoto práva do kategorie práv

³ § 1 odst. 2 ZoR

⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005. str.5

⁵ Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo, Eurolex Bohemia, Praha 2003, str.13

hospodářských a sociálních se pak nutně musí odrazit v interpretaci tohoto práva, a to nikoliv jenom jako práva rodičů a dítěte na to, aby státní moc nezasahovala do rodinné péče, nýbrž naopak i tak, aby takové péči státní moc poskytovala specifickou ochranu.⁶

Stát je povinen chránit autonomii rodiny, její samostatnost a nezávislost. Je nutné, aby stát do rodinných vztahů zasahoval jen v nezbytných případech, aby bylo respektováno, že hlavní úlohu při péči o děti, zajišťování jejich výchovy, výživy a rozvoje mají mít a vykonávat jejich rodiče prostřednictvím rodičovských práv. Přesto ani jejich výsadní postavení není a ani nemůže být absolutní. Je-li to nutné v zájmu dítěte, mohou být rodiče ve výkonu těchto práv omezeni nebo jich dokonce zbaveni.

⁶ IV. ÚS 257/05

3. RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST A JEJÍ SUBJEKTY

3.1. Obecné pojetí

Rodičovská zodpovědnost je pojem, který do našeho právního řádu vnesla v roce 1998 novela zákona o rodině. Rodičovskou zodpovědnost tvoří soubor základních práv a povinností rodičů, jež vyžaduje péče o zdraví dítěte, o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování dítěte, jakož i při správě jeho jmění.⁷

Tento pojem byl zaveden z toho důvodu, aby úprava práv mezi rodiči a dětmi v České republice pojmově souhlasila s Úmluvou o právech dítěte, která je součástí českého právního řádu a je vyhlášena pod číslem 104/1991 Sb. Nalezneme ho v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Název tohoto institutu se v průběhu vývoje měnil. V římském právu to byla moc otcovská, tzv. patria potestas, stejný pojem znal i Všeobecný občanský zákoník. Zákon o právu rodinném, který zrovnoprávnil postavení obou rodičů, nahradil moc otcovskou novým pojmem rodičovská moc. Zákon o rodině tento pojem nepřevzal a místo něj použil pojem práva a povinnosti rodičů.⁸ Došlo tedy k výraznému posunu v chápání vzájemného postavení rodičů a dětí. Bylo překonáno pojetí dítěte jako pouhého objektu, se kterým původně mohl otec na základě své absolutní moci zacházet dle své libovůle (včetně zbavení života dítěte) a z dítěte se stal rovnoprávný subjekt, nositel práv a povinností, kterému je poskytována zvýšená ochrana.

Rodičovská zodpovědnost vzniká přímo ze zákona a to okamžikem narození dítěte, může však vzniknout i později. V případě osvojení dítěte se tak děje okamžikem, kdy rozhodnutí soudu o osvojení nabude právní moci. ZoR v § 63 výslovně stanoví, že osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí. Na základě osvojení vzniká právní fikce příbuzenství mezi osvojitelem a dítětem. Vůči dítěti počatému ale ještě nenarozenému, tzv. nasciturovi, rodičovská zodpovědnost upravena není a tedy právně neexistuje. To ovšem nic nemění na tom, že je třeba respektovat čl.6 odst.1 Listiny, který stanoví, že lidský život je hoden ochrany již před narozením. Toto ustanovení je chápáno jako určitá etická norma, která lidský plod považuje za chráněnou hodnotu a poskytuje mu ochranu.

⁷ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007, str.95

⁸ Hrušáková, M., Králíčková, Z. : České rodinné právo, MU Brno, Doplněk 2006, str.221

3.2. Dítě a jeho právní postavení

Dítě lze definovat různým způsobem, v závislosti na účelu definice. Obecně je dítě definováno negativně, jako „ne dospělý“. Zpravidla je však dítě definováno chronologicky, tj. věkem dospělosti, který stanovují právní předpisy jako společenskou konvenci. S dosažením určitého věku, který se postupně sjednocuje na 18 let, společnost uznává, že jedinec je schopen sám obstarávat všechny své záležitosti.⁹ Dítě tedy bývá definováno dosažením zletilosti. Způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a povinností (způsobilost k právním úkonům) vzniká v plném rozsahu zletilostí.¹⁰ Je třeba říci, že dítě získává způsobilost k právním úkonům postupně. Občanský zákoník v § 9 stanoví, že nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku a zároveň, že učiní-li nezletilý právní úkon, k němuž není způsobilý, jde o právní úkon absolutně neplatný (§ 38 odst. 1 OZ), přičemž ani případný dodatečný souhlas zákonného zástupce tuto absolutní neplatnost nezhojí. Nemá-li nezletilý tuto způsobilost, jednájí za něho jeho zákonní zástupci. Významná je ovšem také hranice dosažení věku 15 let, se kterou je spojena řada důsledků, např. taková osoba již je odpovědná jak za trestné činy (§ 11 TZ) tak i za přestupky (§ 5 odst. 1 přestupkového zákona č. 200/1990 Sb.), zákon jí dává možnost uzavřít závěť ve formě notářského zápisu (§ 476d odst. 2 OZ), má-li ukončenu povinnou školní docházku, může nastoupit do zaměstnání apod.

Právní postavení dítěte, jak jsem již uvedla výše, se v průběhu historie značně změnilo. Od dob dítěte jako objektu, kdy otci příslušela moc nad jeho životem a smrtí, tzv. *ius vitae necisque* až po pojetí dnešní, kdy je právní postavení dítěte upraveno v celé řadě mezinárodních dokumentů, z nichž nejvýznamnější postavení má Úmluva o právech dítěte. V současné době je dítě ve vztazích mezi rodiči a dětmi subjektem, kterému náleží rovnoprávné postavení. Tato zásada je obsažena v § 31 odst. 3 ZoR, který vychází z článku 12 Úmluvy o právech dítěte. Podle ní má dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Podobně se vyjadřuje

⁹ Hrušáková, M., Králíčková, Z. : České rodinné právo, MU Brno, Doplněk 2006, str. 209, 210

¹⁰ § 8 odst. 1 OZ

i zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších zákonů v § 100 odst. 3, kde stanoví, že v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, postupuje soud tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci, což je možné zajistit i výslechem dítěte, který lze konat i bez přítomnosti rodičů dítěte. Dále je možné zmínit i zákon 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí a jeho § 8 odst. 2.

3.2.1. Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je jedním z nejdůležitějších dokumentů o lidských právech v historii. Byla přijata Valným shromážděním OSN a to jednomyslně s cílem zlepšovat osudy dětí na celém světě. Vychází a čerpá z celé řady dřívějších dokumentů jako jsou Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924, Deklarace práv dítěte z roku 1959, Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 a Mezinárodní pakty o občanských a politických a hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966.

Jedná se o dokument upravující komplexním způsobem problematiku práv dítěte, který je v počtu ratifikací nejrozšířenějším dokumentem vůbec (pouze Spojené státy americké a Somálsko ji dosud neratifikovaly, v USA došlo jen k podepsání Úmluvy). Její jedinečnost pramení z faktu, že je prvním právně závazným mezinárodním nástrojem, který uvádí v život celý katalog lidských práv-občanská a politická práva dětí, stejně jako jejich práva hospodářská, sociální a kulturní, touto svou syntetizující povahou se liší od řady předchozích dokumentů, které lidská práva vnímaly vždy odděleně. Ustanovuje přitom pouze minimální standard ochrany práv dětí. Znamená to, že pokud jsou některá práva smluvním státem chráněna a uskutečňována lépe než stanoví Úmluva, pak platí vnitřní právní řád daného státu.¹¹

Úmluva je svým obsahem velmi pestrá a je výsledkem kompromisů. Při jejím vytváření bylo třeba sladit různé přístupy zakořeněné v rozdílných tradicích, kulturách, náboženstvích, stádiích hospodářského vývoje, právních systémech a samozřejmě politice.¹²

Úmluvu tvoří tři základní části a to preambule, ustanovení hmotněprávní a procesněprávní.

¹¹ David, R.: Práva dítěte, Nakladatelství Olomouc, 1999, str.10

¹² Kovařík, J. a kol.: Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2001, str. 19

Ochrana na základě Úmluvy je poskytována všem dětem, přičemž rozlišujeme ochranu obecnou dětí žijících v normálních podmínkách a ochranu speciální, která je poskytována dětem, které žijí ve zvlášť obtížných podmínkách. Těmi rozumíme děti tělesně nebo duševně postižené, děti žijící na území, na kterém se odehrává ozbrojený konflikt, děti, které přišly o rodinné prostředí nebo děti, které se dostaly do konfliktu s trestním právem. Těm všem má být věnována zvýšená pozornost tak, aby jim i v těchto nepříznivých podmínkách mohla být zaručena jejich základní práva a poskytnuta ochrana.

Preambule se odvolává na základní principy OSN, které jsou mimo jiné vyhlášeny i v celé řadě mezinárodních dokumentů a klade důraz na to, že děti vzhledem ke své zranitelnosti potřebují zvláštní péči a ochranu, přičemž je třeba zachovávat tradice a hodnoty každého národa pro harmonický rozvoj dítěte.

Úmluva ve svém článku 1 definuje pojem dítěte tak, že se jím rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Úmluva tedy ponechává prioritní úpravu jednotlivým právním řádům. I přesto, že preambule se zmiňuje o „dítěti...před i po narození,“ naznačuje analýza textu Úmluvy jako celku, že se zabývá pouze právy narozeného dítěte. Zákonná ochrana práv dítěte počatého, avšak dosud nenarozeného, do pravomoci Úmluvy nespadá.¹³

Úmluva je založena na čtyřech základních principech, které se prolínají jejím celým zněním a je třeba je mít při uplatňování jednotlivých ustanovení vždy na paměti.

Je to zákaz diskriminace (čl.2), který je bezvýjimečný a smluvní státy jsou povinny zajistit Úmluvou upravená práva každému jednotlivému dítěti bez ohledu na jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní, etnický nebo sociální původ, majetek, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost atd.

Druhým principem je nejlepší zájem dítěte (čl.3), který musí mít na zřeteli všechny orgány státu při uskutečňování svých činností, kdy zájem dítěte musí být vždy předním hlediskem. Tento princip je také někdy označován jako blaho dítěte. Jeho vyjádření najdeme v českém právním řádu také v § 5 zákona 359/1999 Sb., o sociálně-

¹³ Kovařík, J. a kol.: Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2001, str.23

právní ochraně dětí, který stanoví, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.

Třetím principem je právo na život, přežití a rozvoj dítěte (čl.6). Každé dítě má nezadatelné právo na život a stát zabezpečuje v maximální možné míře jeho rozvoj ať už fyzický, duševní, sociální, emoční či kulturní.

Čtvrtým principem je názor dítěte (čl.12). Dítě má právo svobodně vyjadřovat svůj názor ve všech záležitostech, které se ho týkají, přičemž tomuto jeho názoru musí být věnována patřičná pozornost odpovídající věku dítěte a jeho úrovni. Je tedy třeba nejen dítěti umožnit, aby se mohlo vyjádřit v jednáních před soudy či jinými orgány, pokud se ho týkají, ale je také třeba takto vyslovený názor brát vážně.

3.2.2. Práva a povinnosti dítěte

Klasifikace dětských práv zakotvených v Úmluvě rozlišuje práva, která se vztahují k určitým tematickým oblastem. Podle tohoto dělení můžeme rozlišovat tři základní skupiny práv: právo na život, přežití, rozvoj a zdraví, právo na ochranu a právo na účast.

Právo na život, přežití, rozvoj a zdraví. Tato kategorie práv má svůj základ, jak už jsem uvedla výše, v čl.6 Úmluvy. Dále se do této kategorie řadí právo na životní úroveň nezbytnou pro tělesný, duševní, duchovní a sociální rozvoj dítěte, právo na vzdělání, kdy stát je povinen zajišťovat bezplatné povinné základní vzdělání, právo na co nejlepší dosažitelný zdravotní stav a adekvátní lékařskou péči s tím, že je hlavní důraz kladen na péči preventivní a veřejnou zdravotnickou osvětu, právo na odpočinek, volný čas a hru, účast na činnostech kulturních a uměleckých, právo na bezpečné životní prostředí a právo na ochranu proti chudobě a na ekonomickou podporu, tak aby se každé dítě mohlo rozvíjet ve všech aspektech jeho života co nejlépe.

Právo na ochranu je upraveno ve velké části ustanovení Úmluvy. Ta upravují povinnost rodičů náležitě o své děti pečovat a vychovávat je a také povinnost státu těmto rodičům pomáhat. Především tam, kde se rodiče o své dítě nechtějí, neumějí nebo nemohou postarat. Do této kategorie můžeme zařadit povinnost státu poskytovat zvýšenou ochranu dítěti, které bylo zbaveno rodinného prostředí, ať už trvale či pouze dočasně, právo dítěte na ochranu jeho soukromí včetně pověsti a cti. Státy jsou povinny učinit všechna potřebná opatřená právní, správní, výchovná i jiná, aby byly děti chráněny před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, sexuálním zneužíváním,

mučením, ekonomickým vykořisťováním či zanedbáváním jako nejhoršími negativními zásahy do integrity dětí, která často ovlivní dítě na celý život. Dále mají děti právo na ochranu před zneužíváním návykových a psychotropních látek a také práva v případě trestního řízení, v jehož průběhu je třeba postupovat tak, aby nebyla dotčena čest a lidská důstojnost dítěte, tak, aby dítě bylo schopno s ohledem na stupeň své vyspělosti pochopit smysl řízení. Přičemž vždy je nutno postupovat tak, aby hlavním cílem řízení byla převýchova dítěte, nikoli jeho potrestání, v úmyslu pomoci mu začlenit se zpět do společnosti, nalézt v ní své místo a odpovídající uplatnění, což ponese pozitivní výsledky jak pro celou společnost tak i pro konkrétní dítě.

Právo na účast neboli práva participační. Tato kategorie práv zaručuje dětem stejná práva jako mají dospělí. Je to kategorie poněkud problematická z toho důvodu, že se stále objevují sporné otázky ohledně toho, která rozhodnutí ještě odpovídají rozumové a volní vyspělosti mladistvých a tito je tedy mohou činit případně i proti vůli svých rodičů a která už nikoli. Kdy tedy mladistvým přiznat určitou míru autonomie tak, aby o svých záležitostech mohli rozhodovat samostatně. Jak vyplývá z povahy věci, budou se tyto otázky týkat až dětí starších, blížících se svým věkem věku dospělých. Jako příklad bývá uváděna možnost rozhodovat svobodně o svém sexuální životě (např. o předepsání hormonální antikoncepce), samozřejmě tak, aby to bylo v souladu s právním řádem příslušného státu. Tato otázka ještě není definitivně vyřešena.

Úmluva do této kategorie řadí právo dítěte vyjadřovat svůj názor ve věcech, které se ho dotýkají, svobodu projevu, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, svobodu sdružování, děti mají právo stýkat se s jinými dětmi a zapojovat se do jejich sdružení nebo tato sdružení vytvářet a právo na přístup k informacím, přičemž stát činí veškeré potřebné kroky k ochraně dítěte před materiály, které jsou škodlivé a mohly by mít negativní vliv na dítě.

Právům dítěte je tedy v současné době věnována dostatečná pozornost tak, jak si zaslouží. Jak je to ale s povinnostmi dětí? Jedním z argumentů, proč Spojené státy americké dosud Úmluvu neratifikovaly je, že zde musí být rovnováha mezi právy a povinnostmi, závazky dětí. Nemohou mít pouze práva, ale také povinnosti a odpovědnost. Povinnosti děti samozřejmě mají a to povinnosti četné, ukládané rodiči v rodině, kladené na ně školou, obcí či jejich společenstvím.¹⁴ Úmluvu o právech ve smyslu deklarace či slavnostního vyhlášení těchto práv nelze podmiňovat zakotvením

¹⁴ Kovařík, J. a kol.: Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2001, str. 36

povinností, tento systém nebyl použit při sestavování žádné jiné smlouvy o lidských právech, a proto nemá své místo ani zde.

ZoR zakotvuje některé povinnosti dětí výslovně. V § 36 stanoví, že dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat. Jedná se o právní vyjádření etického principu, který se ve společnosti vyskytuje už po tisíciletí a má úzkou souvislost s § 32 odst. 2 ZoR stanovící, že rodiče mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem. Účelem těchto ustanovení je, aby se rodiče chovali náležitým způsobem, respektovali společenské i právní normy a vedli řádný život, přičemž tím, že se budou takto chovat, budou zároveň i poskytovat nedocenitelný model a vzor chování svým dětem. Rodina je totiž základní jednotka, ve které probíhá proces socializace každého jedince a vzory, které nám všem v dětství poskytli naši rodiče, si s sebou neseme po celý život, ať už jsou pozitivní a hodné následování či nikoli. Myslím, že dítě, které nikdy nezažilo jiný než zneužívající či parazitní způsob života, kdy rodiče úmyslně nepracují, zneužívají sociální dávky poskytované státem, případně dokonce páchají trestnou činností, těžko bude v dospělosti spořádaným občanem, protože takový model chování nezná, neměl mu ho kdo předat. Nezdá se mu tedy, že na způsobu života, který jako jediný zná, by mohlo být něco špatného.

Další výslovně vyjádřenou povinnost dětí nalezneme v § 31 odst. 4 ZoR. Dítě, které žije ve společné domácnosti s rodiči, je povinno podle svých schopností jim pomáhat. Jedná se o osobní nárok rodičů vůči dětem, toto právo nemůže být přeneseno na jiného, je nemožné se ho vzdát a nemůže být promlčeno.¹⁵ Tím je posilován pocit sounáležitosti rodiny jako základní ekonomické jednotky ve společnosti. Tato povinnost se vztahuje jak k dítěti nezletilému, tak i zletilému, žije-li s rodiči ve společné domácnosti, přičemž vlastní obsah této pomoci bude záviset na možnostech a schopnostech daného dítěte. Rodiče nesmí tuto povinnost zneužívat a žádným způsobem ohrožovat zdraví dítěte. Tato povinnost je velmi důležitou a dle mého názoru je její zakotvení v zákoně žádoucí, přestože mnohdy zůstane nenaplněna. Dítě by si už v útlém věku mělo vštípit smysl pro povinnost a poznat, že pro dosažení určitých cílů je třeba vynaložit úsilí. Typicky bude tato povinnost spočívat ve výkonu domácích prací, kdy dítě svou činností bude přispívat ku prospěchu celé rodiny, čímž se může naučit i pocitu hrdosti na výsledky vlastní práce.

¹⁵ Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. : Zákon o rodině, Komentář, Linde Praha 2007, str.97

Dítě je povinno přispívat i na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má vlastní příjem, popřípadě majetek, kterého lze použít pro společné potřeby rodiny. Tato povinnost má především výchovný charakter, cílem je naučit dítě hospodařit s finančními prostředky. Tuto povinnost však dítě má jen tehdy, má-li pravidelný příjem, nestačí tedy pouze příjem z letní brigády apod. Tento příspěvek musí být přiměřený.

3.3. Rodič a jeho právní postavení

Rodiče jsou ti, kteří hrají nejdůležitější roli v životě dítěte, ti, kteří mu poskytují péči, lásku a zázemí, starají se o jeho materiální a duchovní potřeby, činí veškeré úkony vhodné pro blaho dítěte a k ochraně jeho zájmů. Úmluva stanoví, že dítě má právo znát své rodiče a právo na jejich péči, je-li to možné a dále právo žít společně s oběma rodiči, pokud to není neslučitelné s jeho zájmy. V případě, že je dítě odděleno od jednoho z rodičů nebo od obou z nich, má právo udržovat s nimi kontakt. I Úmluva tedy zakotvuje vedoucí úlohu rodičů pro jejich dítě.

V prvním stupni příbuzenství v přímé linii má každý člověk (potomek) otce a matku. Tak to odpovídá biologickým zákonům lidského rozmnožování. Právní úprava tuto skutečnost někdy respektuje, jindy ne. Zejména se po dlouhé věky s oběma rodiči počítalo jen pro děti narozené z manželství rodičů. Právní vztah k otci dítěte byl, pokud jde o děti tzv. nemanželské, upravován omezeně nebo vůbec.¹⁶ Dnes je úprava postavení všech dětí rovnoprávná, zakotvená v Listině v čl. 32 odst. 3, který stanoví, že děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva, což se jako jedna ze základních zásad soukromého práva vůbec, tedy zásada všichni lidé jsou si rovni, uplatňuje v celém právním řádu. V dnešní době, kdy se procento dětí narozených mimo manželství neustále zvyšuje, je toto pojetí nezbytné a odpovídající základním lidským právům.

Pokud se budeme zabývat právním postavením rodiče dítěte, je třeba nejprve vymezit, koho lze za rodiče vůbec považovat. Jeden ze základních postulátů římského práva, *mater semper in iure certa est*, podle práva je matka vždy jistá, s postupem moderní medicíny, především poznatků v oblasti asistované reprodukce, již neobstojí. Jak posuzovat mateřství k dítěti, které bylo počato z darovaného genetického materiálu metodou implantace embrya nebo jak zakotvit v právním řádu surogační mateřství? Na

¹⁶ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva-Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, str. 73

tyto i mnohé jiné otázky spojené s mohutným pokrokem v této oblasti, musel zareagovat i zákonodárce. Učinil tak novelou ZoR, kterou byl přidán § 50a stanovící, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Toto ustanovení má kogentní povahu a výjimka z něj připuštěna není. Neupravuje výslovně mnohé otázky, např. již zmiňované surogační mateřství, ale přesně zakotvuje jeho právní následky. Není tedy možné smluvně si upravit se ženou, že odnese a porodí dítě pro jiné, protože tato žena bude vždy podle práva považována za matku dítě.

Určení otcovství je v ZoR stanoveno poněkud složitěji. Soukromoprávní předpisy vycházející z toho, že *pater semper incertus est*, použily pro rychlou a účinnou stabilizaci vztahu mezi konkrétním mužem (otcem) a konkrétním dítětem konstrukci právních domněnek.¹⁷ Tyto domněnky jsou tři. Vzhledem k tomu, že tato oblast není předmětem mé diplomové práce a dalo by se toho o ní napsat velmi mnoho, zmíním ji jen velmi stručně a zjednodušeně.

První vyvratitelná domněnka otcovství dle § 51 ZoR svědčí manželce matky dítěte, pokud se dítě narodilo za doby trvání manželství nebo do třístého dne po zániku manželství. Je uplatňována i tehdy, pokud se matka v oné třisetdenní lhůtě znovu provdá. Za otce je tedy považován manžel pozdější.

Druhá vyvratitelná domněnka otcovství dle § 52 ZoR nastupuje tehdy, není-li možné otcovství určit podle domněnky první. Za otce je považován muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů před matričním úřadem nebo soudem, tato prohlášení musí být učiněna osobně a ústně. Je možné otcovství takto založit i k nacsiturovi.

Třetí domněnka otcovství dle § 54 ZoR se uplatní tehdy, pokud otcovství nebylo určeno ani dle první ani dle druhé domněnky. Uplatnit ji lze pouze v paternitním řízení před soudem, přičemž právo podat žalobu na určení otcovství je časově neomezené, je možné ho využít i tehdy, je-li již dítě, o jehož otce se jedná, zletilé. Vychází se ze skutečnosti, že muž souložil s matkou dítěte v tzv. rozhodné době, době, od které neuplynulo do narození dítěte méně jak 180 a více než 300 dní.. Tato domněnka je vyvratitelná, žalovaný muž, kterému se jí nepodařilo vyvrátit, je považován za otce dítěte. Okamžikem, kdy rozhodnutí soudu nabude právní moci, se tato domněnka stává nevyvratitelnou.

¹⁷ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007, str. 82

3.3.1. Práva a povinnosti rodičů

Rodičovská práva získávají rodiče přímo za zákona. Vznikají buď v okamžiku narození dítěte jako následek biologického příbuzenství mezi ženou, mužem a jejich dítětem nebo v okamžiku právní moci rozhodnutí soudu o osvojení dítěte. Tato práva jsou soukromoprávní povahy a typické pro ně je, že se jich nelze právoplatně vzdát, autonomie vůle zde není připuštěna. Rodič se nemůže vzdát svého dítěte a stejně tak se dítě nemůže vzdát svého rodiče. Rodiče tedy nemohou opustit své dítě bez dalšího. Pokud by se tak stalo, přichází v úvahu ustanovení TZ o trestném činu opuštění dítěte (§ 212).¹⁸

Zvláštní situace u nás nastává v souvislosti se zavedením tzv. baby-boxů, zabezpečených schránek nepřetržitě monitorovaných kamerou a vytápěných na 37 °C nacházejících se v blízkosti zdravotnických zařízení, kam je možné anonymně odložit novorozené dítě, které rodiče nechtějí či nejsou schopni se o něj postarat. Osoba, která dítě odloží, ve schránce nalezne lístek s informací o dalším osudu dítěte a o možnostech, jak ho získat zpátky. Poté, co se za dítětem zavřou dvířka, spustí se jak akustický tak i vizuální signál, kterým je přivolán kvalifikovaný personál. Dvířka poté již zvenčí nelze otevřít, aby se nemohlo stát, že se dítěte zmocní nepovolaná osoba. Je zde tedy několika způsoby dbáno na ochranu zdraví dítěte, což je vlastně hlavním argumentem zastánců baby-boxů, kteří podporují jejich zřízení.

Baby-boxy v České republice zakládají nadační fond pro odložené děti Statim a občanské sdružení Babybox pro odložené děti-Statim. První z baby boxů vznikl již 1.června 2005 v Praze-Hloubětíně a v současné době se jejich počet vyšplhal na 15. Do 31.srpna 2008 do nich bylo vloženo již 14 dětí. Jejich osud byl rozdílný, o některé se jejich rodiče později přihlásili a pokusili se společně se sociálními pracovníky řešit nelehkou životní situaci, která je vedla k odložení jejich dítěte, jiné děti naopak prošly procesem osvojení a mají již novou rodinu.

Bohužel v současné době stojí u nás baby-boxy výrazně na hraně zákona. Jejich právní úprava neexistuje a i proto je někteří odmítají. Naopak příznivci poukazují především na to, že tento způsob odložení dítěte je přijatelnější než situace, které se v médiích občas vyskytují a sice, že matka ponechá dítě na nevhodném prostředí jako

¹⁸ § 212 odst. 1 TZ: Kdo opustí dítě, o které má povinnost pečovat a které si samo nemůže opatřit pomoc, a vystaví je tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

jsou ubytovny, vlaková či autobusová nádraží či nákupní centra. Tam může trvat relativně dlouhou dobu než si dítěte někdo všimne a může tak být ohroženo jeho zdraví nebo dokonce život. To, že se bohužel stávají i situace, že zoufalá matka své dítě zabije a že i jediný zachráněný život stojí za to, aby tyto schránky byly zřizovány, je argumentem nejpádňjším. Takovým, který převáží i právo dítěte znát svůj původ, které mu zaručuje i Úmluva.

Jak jsem již uvedla, právní úprava postavení baby-boxů u nás není a v současné době tedy tyto schránky stojí na pomezí zákona. Je tomu tak již přes tři roky a myslím, že je nejvyšší čas určitým způsobem tento stav právně upravit. Vždyť záznamy o existenci podobných zařízení nalezneme již ve 12. století. V roce 1198 papež Inocenc III. vydal nařízení pro kláštery, ve kterém jim uložil povinnost zříditi speciální zařízení na odkládání a záchranu nechtěných novorozenců. Zařízení umístěné na veřejně přístupném místě, nejčastěji na bráně kláštera, bylo tvořeno přihrádkami uspořádanými do kruhu, do kterých měly matky možnost dítě vložiti a prostřednictvím zvonku přivolati jeptišky.

Dnes nalezneme jediné zákonné ustanovení použitelné pro dítě odložené do baby-boxu. Je jím § 79 odst. 4 ZoR, který zní: dokud není dítěti ustanoven poručník nebo dokud se ustanovený poručník neujme své funkce, činí neodkladné úkony v zájmu dítěte a v jeho zastoupení orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Rodičovská práva bývají také označována jako práva přirozená, čímž se zdůrazňuje postavení rodičů jako osob, které jsou primárně povolány k tomu, aby převzaly práva a povinnosti vůči dítěti. V první řadě je tedy péče a výchova dětí svěřena rodičům a je jejich právem, ale samozřejmě i povinností pečovat o dítě a věnovat se mu takovým způsobem, aby kromě fyzického, duševního a sociálního rozvoje si zároveň osvojovalo základní všeobecně akceptované společenské návyky. Tato povinnost rodičů přitom nemůže být nikým nahrazována nebo přebírána. Jádro výchovy dětí spočívá v rodině, na děti zde má být vhodnými citovými a výchovnými prostředky působeno již od narození tak, aby si osvojovaly správné vzorce jednání a chování pro život.¹⁹ Z toho plyne i nutnost omezit zásahy státu do výkonu rodičovských práv na nezbytné minimum a zachovávat tak právo každé rodiny na autonomii, zároveň však není možné tyto zásahy zcela vyloučit, je-li to nezbytné z důvodu ochrany dítěte a jeho zájmů. Domnívám se, že česká právní úprava tyto požadavky respektuje. V § 32 odst. 1 ZoR

¹⁹ Nejvyšší soud – usnesení 8 Tdo 1219/2007

stanoví, že rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče a zároveň upravuje i zásahy příslušných orgánů státu do vztahů mezi rodiči a dětmi, přičemž respektuje zájem dítěte jako hlavní kritérium pro rozhodování, na něž musí být vždy kladen důraz.

Rodičovská práva lze dělit na ta, která spadají pod rodičovskou zodpovědnost a práva, která pod ni nespádají.

Na prvním místě jsou rodiče nositeli rodičovské zodpovědnosti, kterou tvoří soubor základních práv a povinností, které uplatňují zejména při péči o zdraví dítěte, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování dítěte a správě jeho jmění.²⁰ Aby rodič mohl být v plném rozsahu nositelem rodičovské povinnosti, musí mít plnou způsobilost k právním úkonům ve smyslu § 8 a 9 OZ. Z toho tedy plyne, že nezletilý rodič rodičovskou zodpovědnost nemá. Zákon však nezletilému rodiči staršímu šestnácti let umožňuje uzavřít manželství s povolením osudu. Pokud by manželství skutečně uzavřel, nabyl by tím zletilosti a plné způsobilosti k právním úkonům a současně tedy i rodičovské zodpovědnosti. V případě, že nezletilý rodič nenabude rodičovskou způsobilost tímto způsobem, umožňuje ZoR přiznat nezletilému rodiči alespoň dílčí oprávnění tvořící obsah rodičovské zodpovědnosti, spočívající v péči o dítě. Předpokladem pro přiznání rodičovské zodpovědnosti soudem je skutečnost, že jde o nezletilého rodiče staršího šestnácti let, který skýtá záruku, že je schopen tato oprávnění vykonávat.²¹ Úpravu rodičovské zodpovědnosti nezletilého dítěte obsahuje § 34 odst. 3 ZoR. Nezletilý rodič se tedy smí o své dítě osobně starat, vychovávat ho, zajišťovat jeho výživu, též přijímat za něj výživné, nesmí však své dítě zastupovat v právních vztazích, není tedy jeho zákonným zástupcem.

Tímto ustanovením zákon reaguje na situace, které nejsou v běžném životě nikterak výjimečné a umožňuje, aby typicky nezletilá dívka (která je ve smyslu Úmluvy i českého právního řádu stále dítětem), která se stala matkou, mohla osobně pečovat o své dítě, je-li toho schopna a chce-li se tohoto úkolu zhostit. Respektuje se tím právo dítěte na péči rodiče a chrání nenahraditelný vztah mezi dítětem a matkou, která především v prvních měsících života dítěte představuje pro něj zázemí, poskytuje mu pocit bezpečí a vytváří se mezi nimi základy celoživotního vztahu.

²⁰ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva-Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, str. 94

²¹ Lužná, R.: Rodičovská zodpovědnost nezletilého rodiče, Právo a rodina, č. 12/2007

Nezletilý rodič má i další práva, zásadně je třeba souhlasu nezletilého rodiče osvojovaného dítěte při osvojení.²² Nezletilému rodiči také plně náleží i některá další práva stojící mimo rodičovskou zodpovědnost, např. určit jméno popř. jména a příjmení dítěte. V případě, že soud nezletilému rodiči částečnou rodičovskou zodpovědnost přizná, musí zároveň dítěti ustanovit poručníka, který bude vykonávat rodičovskou zodpovědnost ve zbývajícím rozsahu, který nenáleží rodiči.

Při výkonu rodičovských práv a povinností je rodič povinen důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Těmto povinnostem odpovídá právo dítěte na plnění těchto povinností ze strany rodičů a zároveň jsou tyto povinnosti i výkonem práv rodičů.

Práva rodičů pokrývají všechny oblasti života jejich dítěte. Právo a povinnost důsledně chránit zájmy a blaho dítěte je nadřazeno výkonu všech dalších konkrétních práv a povinností.²³ Rodiče chrání zájmy svého dítěte proti všem, kteří by dítěti působili jakoukoli újmu.

Míra řízení jednání dítěte musí odpovídat každému konkrétnímu dítěti, jeho věku, rozumové a volní vyspělosti, zdravotnímu stavu i temperamentu. V případě, že rodiče tuto svou povinnost poruší a zanedbají náležitý dohled nad dítětem, které způsobí svým jednáním škodu, přichází v úvahu uplatnění odpovědnosti za škodu rodiče nebo též jiné osoby, která zanedbala svou povinnost vykonávat náležitý dohled nad dítětem podle § 422 OZ.

Zákon dává rodičům možnost při plnění těchto svých povinností použít přiměřených výchovných prostředků. Musí se tak však dívat pouze takovým způsobem, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakýmkoli způsobem ohroženo jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj (§ 31 odst. 2 ZoR). Toto ustanovení úzce navazuje na Úmluvu, propojení lze nalézt s články 3, 16, 18, 19 a také s § 11 OZ upravujícím právo všech fyzických osob včetně dětí na ochranu osobnosti, kdy je chráněn zejména život a zdraví, občanská čest a lidská důstojnost, jakož i jméno a projevy osobní povahy.

Výkon rodičovských práv je do značné míry autonomní, závisí na každém konkrétním rodiči, jak se k výkonu těchto práv postaví, vždy však musí respektovat zákonné hranice. V případě, že by tyto hranice překročil a svá práva řádným způsobem

²² § 67 odst. 2 ZoR

²³ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva-Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, str. 97

nevykonával nebo je dokonce zneužíval, nastupuje stát jako garant, poskytovatel ochrany, který je oprávněn i k zásahům do výkonu těchto práv.

3.3.2. Nesení a výkon rodičovských práv

Jedním ze specifických znaků charakterizujících rodičovská práva je rozlišování jejich nesení na jedné straně a problematika jejich výkonu na straně druhé. Nejtypičtější určitě bude situace, kdy rodič bude zároveň nositelem i vykonavatelem rodičovských práv a povinností, nemusí tomu tak být ovšem vždy.

Rodič má právo mít dítě u sebe, neznamená to však, že by byl i povinen dítě mít u sebe, ve své domácnosti. Rodič může v rámci výkonu své rodičovské zodpovědnosti, pokud je důsledně ochráněn zájem dítěte, svěřit osobní péči o dítě speciálnímu zařízení nebo jiné (příbuzné nebo cizí) osobě. Pokud rodič odmítá osobně se starat o dítě ve své domácnosti, třeba i proto, že žádnou domácnost nemá, nelze ho k tomu donutit ani pomocí soudního rozhodnutí.²⁴

Pouze tím, že některá svá práva a povinnosti rodič nevykonává, nepřestává být nositelem rodičovské zodpovědnosti. Rodičovskou zodpovědnost mají zásadně oba rodiče, pokud nenastal některý z důvodů uvedených v zákoně, pro něž by rodič (případně oba rodiče), nositeli rodičovské zodpovědnosti nebyli. Ne každý z rodičů svá práva a povinnosti vykonává. To zákon nevyžaduje a ani nepočítá s tím, že by rodiče veškerý výkon práv a povinností činili za neustálého vzájemného souhlasu. Jiná situace ovšem nastává, pokud spolu rodiče dítěte nežijí a nedohodnou-li se o úpravě výchovy a výživy dítěte. Jde o typickou situaci, kdy soud nerozhoduje o tom, který z rodičů která práva a povinnosti má (tedy nese), ale o tom, jak tato práva, která nadále oba mají, budou vykonávána.²⁵

3.3.3. Rodičovská práva po rozvodu

Jak již jsem uvedla výše, rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům. Při jejím výkonu v běžném životě se problémy vyskytují jen velice zřídka. Naopak je tomu tehdy, dojde-li k zániku manželství rodičů rozvodem, což představuje jedinou právní

²⁴ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva-Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, str. 97

²⁵ Radvanová, S.: Výkon rodičovských práv, Právo a rodina, č. 4/2001

variantu zániku manželství za života muže i ženy. Rozvod je velice traumatizující záležitostí pro všechny zúčastněné, především však pro nezletilé děti. Je tomu tak i tehdy, pokud rozvod proběhne klidně s tím, že rodiče jsou schopni a ochotni se rozumně domluvit. Ještě větší problémy přinášejí situace, kterých bohužel není zrovna málo, kdy před soudem rodiče vedou nekonečné bitvy a jejich dítě jim slouží jako účinná zbraň, jehož prostřednictvím chtějí potrestat bývalého partnera.

Zásadně platí, že rodičovská zodpovědnost zůstává po rozvodu manželství zachována oběma rodičům, z toho je třeba vycházet.

Na ochranu dětí při rozvodu pamatuje ZoR v § 25, který stanoví, že manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, která vydá soud v samostatném řízení podle § 176 OSŘ. Poměry nezletilých dětí se rozumí především povinnost soudu upravit, komu z rodičů bude dítě po rozvodu svěřeno do výchovy a jak bude každý z rodičů přispívat na jeho výživu (§ 26 odst. 1 ZoR), toto rozhodnutí je možné nahradit dohodou rodičů, která ke své platnosti požaduje schválení soudu. Soud může též upravit styk dítěte se sourozenci a prarodiči jako členy tzv. širší rodiny.

Zákon ovšem dává soudu také možnost, aby v případě, že zjistí, že ani jeden z rodičů neposkytuje záruku řádné výchovy dítěte, svěřil dítě do výchovy jiné vhodné fyzické osoby dle § 45 ZoR, která s takovým rozhodnutím vysloví souhlas nebo též do pěstounské péče dle § 45a – 45d ZoR.

Ve většině případů soud svěří dítě do péči jednoho z rodičů, cca v 90% je to matka. Pro ilustraci uvádím následující statistiku: v České republice se v roce 2004 rozvedlo celkem 33 060 manželství. Z celkového počtu byly zhruba dvě třetiny (20 805) s nezletilými dětmi. Rozvodovou situací prošlo celkem 31 121 dětí. Do výchovy matky bylo svěřeno 28 942 dětí (90,1 %), do výchovy otce 2 286 dětí (7,1 %), do společné a střídavé výchovy rodičů 764 dětí (2,14 %), jiné osobě 129 dětí (0,4 %).²⁶

Při svém rozhodování soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, se zřetelem na životní poměry rodičů (§ 26 odst. 4 ZoR) a postupuje podle kritérií stanovených zákonem.

Přestože je to v České republice stále rozhodnutí menšinové, objevuje se i svěřením dítěte do společné nebo střídavé výchovy obou rodičů. V tomto případě je

²⁶ Bakalář, E. a kol. : Rozvodová tematika a moderní psychologie, Karolinum, 2006, str. 28

třeba, aby oba rodiče byli způsobilí dítě vychovávat a měli o výchovu zájem. Soud tak rozhodne pouze tehdy, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby (§ 26 odst. 2 ZoR). Je nutné, aby všechny tyto podmínky byly splněny kumulativně.

Společná výchova je charakteristická tím, že dítě nadále zůstává v jedné domácnosti, kde se o něj společně starají jeho rozvedení rodiče. Nedojde tedy k tomu, že by dítě bylo rozhodnutím soudu svěřeno do výchovy jen jednoho rodiče.

Na druhé straně střídavá výchova spočívá v tom, že dítě v pravidelných intervalech určených soudem střídá dvě domácnosti, je tedy v přesně vymezené době svěřeno do výchovy jednoho rodiče a v dalším období do výchovy druhého. V takovém případě je též nutná přesná úprava dalších práv a povinností rodičů v jednotlivých obdobích, především úprava poskytování výživného. V tomto případě je také žádoucí, aby rodiče bydleli dostatečně blízko sebe tak, aby dítě mohlo v jednotlivých obdobích navštěvovat stejnou školu, zájmové kroužky, aby nebylo vytrháváno z kolektivu kamarádů. Délka pobytu by měla být určována především s přihlédnutím k věku dítěte, pro děti školního věku bývá za optimální časové období považován jeden měsíc, u dětí předškolních je tento interval kratší.

Je třeba říci, že svěření dítěte do střídavé výchovy klade na rodiče zvýšené požadavky, především je nutné, aby zapomněli na zklamání a hořkost z proběhnuvšího rozvodu, byli schopni a ochotni vzájemně komunikovat a nalézat taková řešení, která budou ta nejlepší pro jejich dítě. Dále je třeba, aby dokázali navzájem plnit své finanční závazky. Vůbec nejlepším řešením v této situaci je, pokud rodiče vypracují dohodu o střídavé výchově, kterou soud poté schválí, bude-li mít požadované náležitosti. Pokud není této výslovné dohody rodičů, musí zde být alespoň dohoda konkludentní, není možné, aby takto soud rozhodl bez společné vůle obou rodičů.

Svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojoovat dítě do svých vzájemných problémů.²⁷

Na druhé straně je ovšem také dle § 27 odst. 3 ZoR možné styk dítěte s rodičem omezit nebo zcela zakázat, je-li to nutné v zájmu dítěte. Touto formulací bylo překonáno původní pojetí, které požadovalo pro takovéto rozhodnutí jeho nutnost

²⁷ II. ÚS 2431/07

v zájmu zdraví dítěte, což bylo postupně vykládáno nejen jako ohrožení jeho zdraví fyzického, ale též zdraví duševního. Obě tato rozhodnutí, která soud činí ve formě rozsudku jsou zvláštním druhem omezení výkonu rodičovské zodpovědnosti a měla by být chápána jako krajní opatření a používána opravdu jen tehdy, je-li to nezbytné.

Zákon také zakotvuje v § 27 odst. 2 ZoR významné ustanovení obsahující nevyvratitelnou právní domněnku. Zní: bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí. Pojem bránění ve styku zákon blíže necharakterizuje. Nepochybně by mělo jít o případy mařící, ztěžující, případně znemožňující řádný výkon styku, ať již formou aktivního jednání či nekonání. Zcela jistě sem budou spadat případy, kdy rodič v určený termín dítě ke styku bez objektivní příčiny úmyslně nepředá vůbec, nebude dodržovat stanovené podmínky styku, např. zkracováním určené doby styku, pozdním předáním dítěte nebo bude-li realizaci styku podmiňovat nejrůznějšími podmínkami (styk uskutečněný pouze za přítomnosti druhého rodiče, jednostranně určené místo pobytu dítěte při styku a pod.). Za bezdůvodné bránění styku nelze zřejmě považovat situaci, kdy je dítě prokazatelně nemocné. V tomto případě by však měl rodič neprodleně druhého rodiče o této skutečnosti informovat.²⁸

V souvislosti s problematikou styku dítěte po rozvodu s rodičem, kterému nebylo svěřeno do výchovy, se v posledních letech objevuje nový fenomén, tzv. syndrom zavrženého rodiče (SZR). Jako první ho popsal americký profesor dětské psychiatrie R. A. Gardner na základě komplexu symptomů, které jsou společné určitým dětem v porozvodové situaci. Přestože se objevují i kritické hlasy²⁹, bývá jeho pojetí SZR a jeho klasifikace přijímána. SZR se rozumí proces, kdy je dítěti vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné nebo přehnané.³⁰ Vznik syndromu je iniciován popouzejícím rodičem, který manipuluje (vědomě či nevědomě) dítě ve snaze zničit lásku dítěte k druhému rodiči a tohoto rodiče ze života dítěte eliminovat. Časem si dítě začne vytvářet vlastní negativní postoje k rodiči, kterého nakonec zavrhne.³¹ Gardner dělí SZR do tří stupňů na mírný, středně těžký a těžký.

²⁸ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005, str. 100, 101

²⁹ Žáčková, M. : Syndrom zavrženého rodiče-nejistá teorie, Právo a rodina, č.6/2008, str. 21

³⁰ R. A. Gardner: Syndrom zavrženého rodiče, MPSV, Praha 1996, str. 12

³¹ Černá, P. : Rozvod, otcové a děti, EUROLEX BOHEMIA, Praha, 2001, str. 46

3.3.4. Rodičovská práva nespádající pod rodičovskou zodpovědnost

Kromě celé řady rodičovských práv a povinností, která ve svém souhrnu tvoří obsah rodičovské zodpovědnosti, existují i rodičovská práva a povinnosti stojící mimo rámec rodičovské zodpovědnosti.

Jednou z nich je vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí upravená v §§ 85 až 87 ZoR. Rodiče mají vyživovací povinnost vůči svému dítěti až do té doby, dokud se není schopno žít samo. Tato povinnost tedy existuje i mezi zletilými subjekty.

Vyživovací povinnost mají oba rodiče bez ohledu na to, zda jim náleží rodičovská zodpovědnost či nikoli. Povinnost rodičů není solidární, ale každý z nich se na jejím plnění podílí podle svých možností, schopností a majetkových poměrů, přičemž se přihlíží i k tomu, který z rodičů o dítě osobně pečuje. V případě, že rodič tuto svou povinnost neplní dobrovolně, rozhodne o povinnosti výživné platit soud.

Na druhé straně jsou podle § 87 ZoR děti, které jsou schopny se samy žít, povinny zajistit svým rodičům slušnou výživu, jestliže ti to potřebují. Tato povinnost dětí nastupuje až po vyživovací povinnosti mezi manžely. Pokud tedy rodič dítěte manžela nemá nebo ten neplní svou povinnost, je dítě povinno zajistit svému rodiči slušnou výživu. Tento pojem není v zákoně nikde definován, jde o zajištění průměrného životního standardu s přihlédnutím k obvyklému způsobu života oprávněných, jakož i k jejich věku a zdravotnímu stavu.³² Mají-li rodiče více dětí, je tato jejich povinnost dílčí ve smyslu § 87 odst. 2 ZoR.

Dalším důležitým právem nespádajícím pod rodičovskou zodpovědnost je právo rodičů určit svému dítěti jméno a příjmení. Na rozdíl od práv tvořících obsah rodičovské zodpovědnosti, která mají dlouhodobý charakter, je právo určit jméno dítěti záležitostí jednorázovou a zákon ho přiznává rodiči bez ohledu na to, zda je či není nositelem rodičovské zodpovědnosti, tedy i rodiči nezletilému. V souladu s čl. 7 Úmluvy je to i jejich povinnost. Každé dítě má od narození právo na jméno a na státní příslušnost jako identifikační znaky každé fyzické osoby. Od 1.7. 2001 lze v České republice dítěti určit i dvě křestní jména, která však nesmí být stejná. Rodiče nesmí užívat jmen zkomolených, zdrobnělých nebo domáckých, jinak ale nejsou vázáni pouze kalendářem. V případě, že rodiče neurčí svému dítěti jméno ve lhůtě stanovené v zákoně 301/2000 Sb., o matrikách, ve znění pozdějších předpisů, která činí jeden

³² Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007, str. 164

měsíc, učiní tak soud. Jiná osoba dítěti určit jméno nemůže, zákon toto právo nikomu jinému nepřiznává.

Kromě těchto dvou oblastí existují ještě další rodičovská práva, např. dát souhlas s osvojením dítěte, právo být zapsán v matrice jako rodič nebo právo rodičů učinit prohlášení o určení otcovství.

3.4. Další subjekty rodičovské zodpovědnosti

3.4.1. Poručník

Kromě rodičů existuje již pouze jeden další subjekt, který má rodičovskou zodpovědnost vůči dítěti v plném rozsahu, je jím poručník. Institut poručenství je v ZoR upraven v §§ 78 až 82. Poručníka ustanovuje soud dítěti ve zvláštním nesporném řízení podle § 176 a násl. OSŘ zahajovaném z úřední povinnosti v případě, že jeho rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům. V takovém případě se totiž dítě ocitá v situaci, kdy zde neexistuje subjekt, který by dítěti poskytoval náležitou ochranu a hájil jeho zájmy, což je třeba napravit. Vzhledem k tomu, že dítě nemá plnou způsobilost k právním úkonům, musí mít zákonného zástupce, kterým bude právě poručník, pokud rodiče nejsou způsobilí toto vykonávat.

Poručníkovi zásadně náleží taková práva a povinnosti, která tvoří obsah rodičovské zodpovědnosti (má tedy především dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho jmění) avšak s určitými omezeními ve smyslu § 80 odst. 4 ZoR (rozhodnutí poručníka v podstatné věci týkající se dítěte vyžaduje schválení soudem). Další odchylkou je, že přestože se na vztahy poručníka a dítěte přiměřeně použijí ustanovení o právech a povinnostech rodičů a dětí, nemá poručník vyživovací povinnost vůči dítěti (§ 81 ZoR) a také není o dítě povinen osobně pečovat, což jeho postavení odlišuje např. od postavení pěstouna. Pokud však o dítě osobně pečuje, má nárok na stejné hmotné zabezpečení jako pěstoun.

Poručenství je funkce dobrovolná a zároveň čestná, zásadně je třeba souhlasu osoby, která má být ustanovena poručníkem. Žádoucí je, aby to byla fyzická osoba blízká dítěti tak, aby se mezi poručníkem a dítětem mohl vyvinout pozitivní vztah. Zákon upravuje jednotlivé osoby v takovém pořadí, ve kterém preferuje jejich ustanovení poručníkem, v první řadě je to ten, koho doporučili rodiče, případně příbuzný

nebo osoba blízká dítěti či rodině nebo jiná vhodná fyzická osoba. Teprve tehdy není-li možné, aby poručníkem byla fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Specifikem také je, že poručník podléhá pravidelnému dozoru soudu (§ 80 odst. 1 ZoR).

3.4.2. Opatrovník

Z dalších subjektů rodičovské zodpovědnosti bych ráda zmínila opatrovníka. Úpravu institutu opatrovnictví nalezneme v §§ 83 a 84 ZoR. Opatrovník je stejně jako poručník subjektem, jehož hlavním úkolem je ochrana práv a oprávněných zájmů dítěte v případě, že tuto funkci neplní rodiče. Rozdílem oproti poručníkovi však je, že opatrovník plní funkce rodiče jen v určitém, soudem přesně vymezeném rozsahu. Chrání tedy zájmy dítěte v konkrétním případě, protože dítě náležitou ochranu v ostatních případech má.

ZoR ve svých ustanoveních upravuje dva základní druhy opatrovnictví: krátkodobé a dlouhodobé.

Mezi krátkodobé opatrovníky řadíme opatrovníka kolizního (§ 37 ZoR), opatrovníka v řízení o osvojení (§ 68b ZoR) a opatrovníka ad hoc (§ 83 ZoR).

Jako dlouhodobí opatrovníci jsou chápáni opatrovník vykonávající práva a povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti v případě omezení rodiče ve výkonu rodičovské zodpovědnosti (§ 44 odst. 2 ZoR) a opatrovník pro správu jmění dítěte (§ 37b ZoR).

3.4.3. Pěstoun

Původní zákon o pěstounské péči, který ji vymezoval jako zvláštní formu státem řízené a kontrolované dlouhodobé náhradní výchovy dítěte v rodině nebo v prostředí rodinu připomínajícím, zabezpečené též z jeho strany hmotnou podporou, byl zrušen a s účinností od 1.4. 2000 je úprava pěstounské péče zařazena do § 45a až 45d ZoR.

Pěstounskou péči chápeme jako dlouhodobou formu náhradní rodinné výchovy, která je charakteristická tím, že při ní nevzniká příbuzenský poměr mezi pěstounem a dítětem, ani nedochází ke změně příjmení dítěte. Naopak vztahy dítěte k jeho biologické rodině zůstávají ve značné míře zachovány, rodičům zpravidla zůstává i rodičovská zodpovědnost a mohou se svým dítětem stýkat, jejich vyživovací povinnost vůči dítěti je také nedotčena. Zákonným zástupcem dítěte zůstává buď jeho rodič či oba

rodiče nebo ustanovený poručník. Hlavním účelem pěstounské péče je zajistit dítěti, které z různých důvodů nemůže být osvojeno, osobní péči, což je v souladu se ZoR, který preferuje náhradní rodinnou péči před výchovou ústavní.

Pěstounská péči vždy vzniká rozhodnutím soudu, které je vedeno zájmem dítěte vyžadujícím svěřením dítěte do této péče v případě, že osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte (§ 45 odst. 1 ZoR). Pěstoun vykonává po dobu trvání pěstounské výchovy přiměřeně práva a povinnosti rodičů, je povinen o dítě osobně pečovat, avšak zastupovat ho a spravovat jeho záležitosti může pouze v běžných věcech. Významné je, že zákon nesvěřuje pěstounovi právo spravovat jmění dítěte.

Na druhé straně dítě svěřené do pěstounské péče má obdobné povinnosti jako ve své biologické rodině, je povinno podle svých schopností v rodině pěstouna pomáhat a má-li vlastní příjem a žije-li s pěstounem ve společné domácnosti, je povinno přispívat na úhradu společných potřeb rodiny (§ 45c ZoR).

3.4.4. Partner

Zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, byl do českého právního řádu zakotven institut trvalého společenství dvou osob stejného pohlaví. V § 13 tohoto zákona nalezneme úpravu výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera. Zákon stanoví, že existence partnerství není překážkou výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera vůči jeho dítěti ani překážkou svěřením jeho dítěte do výchovy. Na základě tohoto ustanovení má tedy osoba, která uzavřela partnerství, rovnoprávné postavení o osobou svobodnou či osobou, která uzavřela manželství. Partner je povinen zajistit vývoj dítěte a důsledně chránit jeho zájmy. V případě, že jeden z partnerů pečuje o dítě a partneři spolu žijí ve společné domácnosti, podílí se na výchově dítěte i druhý partner.

3.4.5. Manžel

ZoR řeší také situaci, se kterými se lze velice často setkat a sice, že rozvedený rodič dítěte, kterému bylo dítě soudem svěřeno do výchovy, uzavře nové manželství. V tom případě dochází k tomu, že do života dítěte vstupuje nový, do té doby neznámý subjekt, tzv. nevlastní rodič. Tento pojem však český právní řád neupravuje, ale v § 33 ZoR stanoví, že na výchově dítěte se podílí i manžel, který není rodičem dítěte,

žije-li s ním ve společné domácnosti. Cílem této úpravy je tedy naplnit ustanovení § 18 ZoR stanovící, že muž a žena jsou povinni společně pečovat o děti a vytvářet jim zdravé rodinné prostředí, bez ohledu na to, zda se jedná o jejich společné děti či nikoli.

Dítě a jeho nevlastního rodiče lze chápat jako osoby blízké ve smyslu § 116 OZ, a proto se na jejich vzájemný vztah mohou užit některá další ustanovení OZ, např. o dědění či o přechodu nájmu bytu.

Nevlastní rodič sice není nositelem rodičovské zodpovědnosti, ale podílí se na výchově dítěte tím, že pomáhá svému manželovi, pokud žijí s dítětem ve společné domácnosti. Nevlastní rodič tedy není povinen zastupovat dítě ani spravovat jeho záležitosti, nemá vůči němu ani vyživovací povinnost. Nakonec bych ještě ráda uvedla, že toto ustanovení se týká pouze manžela rodiče dítěte, na jeho druha se nevztahuje a to ani tehdy, sdílejí-li společnou domácnost.

4. OBSAH RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI

Podle § 31 ZoR tvoří obsah rodičovské zodpovědnosti práva a povinnosti při a) péči o nezletilé dítě, b) při zastupování nezletilého dítěte a c) při správě jeho jmění.

4.1. Péče o nezletilé dítě

Jako hlavní povinnosti při péči o nezletilé dítě zákon příkladmo zakotvuje péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Toto ustanovení není v zákoně blíže definováno, bude tedy záležet na rozhodovací praxi soudů, jak se s ním vypořádají.

Nejdůležitějším oprávněním a povinností rodičů ve vztahu k dítěti je zabezpečení výchovy dítěte v nejširším smyslu slova. V tomto směru hovoří zákon při vymezení obsahu rodičovské zodpovědnosti o péči o nezletilé dítě. Pojem péče je zde chápán podstatně širěji než jenom jako osobní péče, jde o výchovu v nejširším slova smyslu.³³

Rodiče hrají vedoucí úlohu v životě dítěte, poskytují mu lásku, domov a zázemí, pocit bezpečí, tráví s ním čas, po který dítě vstřebává vše, co mu jsou rodiče schopni předat a tím si osvojuje základní sociální dovednosti nutné pro život ve společnosti ostatních lidí. Rodiče jsou pro dítě vzorem, jejichž modely chování dítě poznává a postupně přijímá za vlastní. Je tedy nutné, aby rodiče svou úlohu při výchově dítěte plnili tím nejlepším možným způsobem, aby pečovali o tělesný i duševní rozvoj dítěte, aby mu vštěpovali takové pozitivní způsoby chování, které budou společensky žádoucí, čímž pomohou dítěti získat vlastní místo ve společnosti. Takové, aby bylo pro společnost přínosným členem a samo cítilo pocit uspokojení ze svého života. Je třeba dítě chránit před nepřebornými negativními vlivy, které na něj mohou v dnešním světě působit, čímž mu rodiče umožní řádný a poklidný vývoj v dětství, který je tolik potřebný pro celý další život dítěte, a který nelze ničím jiným nahradit.

Rodiče tedy zabezpečují jak materiální tak i emocionální podmínky pro řádný vývoj dítěte. Materiální podmínky zákon upravuje ve formě výživného, jehož účelem je získat prostředky na základní životní potřeby dítěte, mezi něž patří především vlastní výživa, ale také ošacení a obutí a též prostředky na uspokojování kulturních a jiných

³³ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005, str. 111

nehmotných potřeb (např. zájmů a koníčků, vzdělávání, rozvoji sociálních kontaktů s vrstevníky apod.).

4.2. Zastupování nezletilého dítěte

Jak už jsem uvedla výše v této práci, nezletilé dítě ve smyslu § 8 a 9 OZ nemá plnou způsobilost k právním úkonům, může činit pouze takové úkony, které jsou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jeho věku. Toto kritérium je třeba chápat objektivně, dle průměrných schopností dětí v určitém věku, jak se nám jeví na základě zkušeností. Nebude se tedy přihlížet ke konkrétní vyspělosti, znalostem a zkušenostem daného dítěte jako kritériím subjektivním.

Takové právní úkony, které není způsobilý činit sám nezletilý, činí v jeho zastoupení jeho zákonný zástupce, kterým rozumíme rodiče nezletilého, mají-li rodičovskou zodpovědnost (někdy pouze jeden z rodičů, není-li druhý rodič znám, zemřel-li nebo byl-li např. zbaven výkonu rodičovské zodpovědnosti), případně soudem ustanoveného poručníka. Ostatní úkony činí nezletilý sám, vlastním jménem.

Máme zde tedy úkony, které činí zákonní zástupci a úkony, které činí sám nezletilý, česká právní úprava neobsahuje úpravu právních úkonů nezletilého činěných se souhlasem zákonného zástupce.

V běžných záležitostech může dítě zastoupit kterýkoli z rodičů samostatně bez toho, aniž by byl vyžadován souhlas druhého rodiče. Toto však neplatí v případě, že se jedná o podstatnou záležitost, za kterou je možné považovat např. volbu zařízení pro studium dítěte, volbu povolání dítěte, změnu jeho příjmení apod. V takovém případě je vyžadováno, aby se rodiče dohodli. Pokud tak neučiní, rozhodne o této podstatné záležitosti soud (§ 49 ZoR).

Myslím si, že tato úprava, přestože není v praxi příliš využívána, má své opodstatnění. Opravdu se může stát, že rodiče nebudou schopni najít kompromis ohledně záležitosti, která může výrazným způsobem ovlivnit celý budoucí život dítěte a jeho směřování. Pokud např. jeden z rodičů prosazuje po absolvování základní školy pro dítě vzdělávání uměleckého směru (např. konzervatoř) a naopak druhý vybral vzdělání sportovní, přičemž dítě projevuje vlohy v obou těchto směrech, bude zpravidla nejlepším řešením rozhodnutí soudu. Ten v každém případě posoudí možnosti, které se dítěti nabízejí, vyslechne jeho názor a rozhodne tak, aby zájmy dítěte byly co nejlépe chráněny.

Žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při kterých by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí těchto rodičů (§ 37 odst. 1 ZoR). Zákon nevyžaduje, aby ke střetu zájmů skutečně došlo, postačí jeho pouhá možnost. V takovém případě tedy rodiče své dítě zastoupit nemohou, proto jejich funkci vykonává soudem ustanovený opatrovník, který je nazýván opatrovníkem kolizním a který bude dítě v daném řízení nebo při daném právním úkonu zastupovat. Typicky se jedná o řízení ve věcech péče o nezletilé podle § 178 a násl. OSŘ (např. řízení o rozvod manželství rodičů nezletilého dítěte) a v některých dalších řízeních, např. o osvojení dítěte, určení nebo popření otcovství k dítěti. Zákon stanoví, že kolizním opatrovníkem soud zpravidla ustanoví orgán vykonávající sociálně-právní ochranu dětí, nevylučuje ale ani ustanovení jiné vhodné fyzické nebo právnické osoby, která bude náležitě v dané situaci hájit zájmy dítěte.

4.3. Správa jmění dítěte

Dítě bez ohledu na to, že nemá plnou způsobilost k právním úkonům, je subjektem práva a stejně jako ostatní subjekty může nabývat a vlastnit majetek, může též být nositelem majetkových práv a povinností. Toto se vztahuje i na tzv. nascitura. Je tedy možné, že nastane situace, kdy dítě bude vlastnit rozsáhlý majetek (může pocházet z dědictví, z vlastní umělecké či sportovní činnosti dítěte, z práv duševního vlastnictví, z kapitálového majetku apod.), k jehož spravování dítě nebude plně způsobilé. V takovém případě právní úkony týkající se tohoto majetku bude za dítě činit jeho zákonný zástupce, kterým jsou typicky rodiče dítěte či jeho poručník (viz výše).

Výslovná povinnost rodičů spravovat majetek dítěte a sice s péčí řádného hospodáře byla do českého právního řádu zavedena v roce 1998, kdy byly do ZoR zakotveny §§ 37a, 37b. Je tedy součástí rodičovské zodpovědnosti, přičemž zákon výslovně rozlišuje mezi zastupováním nezletilého a správou jeho jmění, přestože spolu tyto dvě oblasti velice úzce souvisí.

Zákon ukládá rodičům povinnost spravovat jmění dítěte, nikoli majetek, čímž je vyjádřeno, že se nejedná pouze o hospodaření s aktivy, ale též o správu pohledávek a dalších závazků souvisejících s majetkem dítěte. Detailnější vymezení jednotlivých povinností zákon neobsahuje, je však jasné, že je třeba pečovat o jmění komplexním způsobem. Starat se o hmotné předměty, náležitě je užívat a chránit před zničením, využívat majetková práva a jiné majetkové hodnoty, stejně tak plnit řádně a včas se

jměním spojené povinnosti. Péčí řádného hospodáře je i to, že nejsou brány zbytečné půjčky a úvěry, nejsou zastavovány majetkové kusy, uzavírány nevýhodné smlouvy o pronájmu, případně dokonce o prodeji či darování, tato péče řádného hospodáře by pak měla vyústit ve stav, kdy se jmění dítěte po dobu správy rodičů neztenčuje a jeho věcná podoba nezhoršuje. Naopak lze, s ohledem na řádnou péči, očekávat, že majetkové hodnoty budou vynášet, a to přesto, že zisk, jako výsledek určité setrvalé činnosti obchodního rázu, se nepředpokládá.³⁴

Cílem péče řádného hospodáře tedy je, aby jmění dítěte nebylo spotřebováno, ale naopak aby bylo umožněno dítěti toto své jmění v neztenčené míře po dosažení zletilosti převzít a nadále spravovat samostatně.

ZoR v § 37b odst. 2 věta první zakotvuje, že výnosu majetku dítěte lze použít nejprve pro jeho vlastní výživu a teprve potom přiměřeně i pro potřebu rodiny. Těmito výnosy z majetku chápeme jak plody civilní tak i plody přirozené. Z judikatury soudů vyplývá, že má-li dítě majetek, ze kterého mu plynou výnosy, zaniká v tomto rozsahu vyživovací povinnost rodičů k tomuto dítěti, protože toto dítě je ve smyslu § 85 odst. 1 ZoR schopno samo se živit, a přiznání výživného takovému dítěti by bylo v rozporu s dobrými mravy, jak je chápe ZoR v § 96 odst. 2. Poté, co budou uspokojeny potřeby dítěte a pokud z výnosů z majetku ještě něco zbude, je možné toto použít pro různorodé potřeby rodiny. Může se jednat např. pořízení, opravy či úpravy bydlení rodiny, financování zájmů ostatních dětí v rodině, společné volnočasové aktivity rodiny, dovolené apod.

Ovšem majetková podstata jmění dítěte může být dotčena jen v případě, že by vznikl nezaviněně ze strany osob výživou povinných hrubý nepoměr mezi poměry nezletilého dítěte a osob výživou povinných (§ 37b odst. 2 věta druhá ZoR).Cílem tohoto ustanovení je pomoci rodičům dítěte, které má vlastní majetek, v případě, že se nezaviněně ocitli v tíživé životní situaci. Je totiž nežádoucí, aby vznikaly výrazné rozdíly v ekonomické úrovni mezi členy jedné rodiny, která má být mimo jiné i základní ekonomickou jednotkou, kdy jedni členové se v případě potřeby ekonomicky postarají o jiné, kteří tuto pomoc v konkrétním případě potřebují. Je to jeden ze základních principů uplatňujících se v životě rodiny a je důležité, aby fungoval i nadále.

Existenci hrubého nepoměru je třeba zvažovat ve vztahu ke konkrétní ekonomické situaci dítěte a jeho rodičů. Tento hrubý nepoměr nesmí být zaviněn ze

³⁴ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva-Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, str. 118

strany rodičů. Půjde o případ, kdy např. se rodiče stali invalidními nebo částečně invalidními, takže jejich příjem se z tohoto důvodu podstatně snížil, popř. nikoli z vlastní viny ztratili zaměstnání, a jsou evidováni u úřadu práce, tedy projevují snahu zvýšit své příjmy.³⁵ V takové situaci je žádoucí ekonomická podpora rodičů i v případě, že by tím mohlo dlouhodobě dojít ke zmenšení majetku dítěte.

V § 37b odst. 3 ZoR je rodičům uložena další povinnost týkající se správy jmění dítěte a sice odevzdat dítěti jmění, které pro něj rodiče spravovali a to jakmile dítě dosáhne zletilosti (přičemž není podstatné, zda se tak stane dosažením zákonem stanoveného věku 18 let nebo uzavřením manželství nezletilého staršího 16 let). Tímto okamžikem nabývá plné způsobilosti k právním úkonům a je tedy i způsobilé spravovat samostatně své jmění bez ohledu na jeho rozsah. Tato povinnost je stanovena kogentně, konkrétní způsob jejího splnění však zákon nepředepisuje, vždy bude záležet na individuálních vztazích mezi rodiči a dítětem, na rozsahu jmění, na tom, zda se ještě nezletilé dítě určitým způsobem na správě svého jmění podílelo (zajímalo se např. o vedení účetnictví, komunikovalo s rodiči ohledně využití svého majetku, uzavírání smluv, aktivně vyjadřovalo svůj názor) či zda nemá vůbec žádnou představu o těchto záležitostech. V takovém případě bude zřejmě potřebovat i nadále pomoc případně rady rodičů či jiné informované osoby.

Pokud o to dítě požádá do jednoho roku po skončení správy jmění rodiči, jsou tito povinni podat mu vyúčtování ze správy jmění. V případě, že správa skončila jiným způsobem než nabytím zletilosti dítěte, např. zbavením rodičů rodičovské zodpovědnosti, jejím omezením či pozastavením jejího výkonu, mohl by o podání vyúčtování požádat opatrovník nebo poručník dítěte.

Důležité je též ustanovení § 37b odst. 3 ZoR poslední věta, které stanoví, že práva dítěte z odpovědnosti za škodu a z bezdůvodného obohacení zůstávají nedotčena. Bez ohledu na skutečnost, zda rodiče podali vyúčtování ze správy jmění, pokud jmění dítěte po dobu jeho nezletilosti nespravovali řádně, nezbavuje je to odpovědnosti za škodu, kterou tím dítěti způsobili (§ 420 a násl. OZ) či odpovědnosti za bezdůvodné obohacení (§ 451 a násl. OZ). Zmínit je třeba rovněž ustanovení § 114 OZ, podle něhož po dobu nezletilosti mezi rodiči a dětmi neběží promlčecí doba.³⁶

Rodiče při správě jmění nepodléhají dohledu soudu, nejsou povinni svou správu soudu vyúčtovávat a není jim za tuto činnost poskytována odměna. Většinu úkonů

³⁵ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005, str. 131

³⁶ Hrušáková, M. : Správa jmění dítěte, Rodinné právo, č. 5/1999

mohou činit samostatně, bez nutnosti schválení soudem, ne však úkony všechny. Když nahlédneme do § 28 OZ³⁷, zjistíme, že v případě, pokud nepůjde o běžnou záležitost, je k nakládání s majetkem třeba schválení soudu. Ten takový úkon schválí jen tehdy, bude-li jeho provedení v zájmu dítěte. Pokud by rodiče disponovali s majetkem bez schválení soudu a nešlo-li by o běžnou záležitost, byl by takový úkon neplatný. Zda se jedná o běžnou záležitost či nikoli, je třeba posuzovat vždy podle okolností každého konkrétního případu. Takto bylo soudní praxí dovozeno, že za záležitost, která nespadá pod záležitosti běžné, je třeba považovat nabytí či převod nemovitosti, odmítnutí dědictví či uzavření dědické dohody apod.

Jiné postavení při správě jmění dítěte než rodiče má poručník dítěte. Ten, jak už jsem uvedla výše, odpovídá soudu za řádné plnění své funkce a podléhá pravidelnému dozoru (§ 80 odst. 1 ZoR). Avšak na rozdíl od rodičů nemusí být jeho činnost bezplatná, naopak soud mu může přiznat přiměřenou odměnu. Aby se tak mohlo stát, musí být správa poručenčova jmění spojena se značnou námahou a zároveň musí poručník o tuto odměnu požádat. Záleží tedy pouze na něm, zda tuto možnost využije. V případě, že soud poručníkovi odměnu přizná (její výše není zákonem stanovena, záleží na posouzení soudu), bude mu vyplacena ze jmění dítěte. Poručník je též nejpozději do dvou měsíců od skončení svého poručenství povinen předložit soudu závěrečný účet ze správy jmění (§ 80 odst. 3 ZoR).

4.3.1. Opatrovník pro správu jmění

Vedle rodičů, kteří hrají nejdůležitější roli při správě jmění dítěte, se do této činnosti mohou zapojovat i další subjekty, z nichž nejvýznamnější postavení má opatrovník pro správu jmění, nazývaný též majetkový opatrovník. Tento specifický institut byl do českého právního řádu zakotven v roce 1998 a jeho úpravu nalezneme v § 37b ZoR. Tam, kde v odůvodněných případech existuje možnost ohrožení majetkových zájmů nezletilého dítěte (např. rodiče nejsou objektivně schopni zvládnout složité majetkové vztahy nezletilého dítěte, rodiče se nemohou dohodnout o výkonu svých práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti, a proto se dožadují ochrany soudu, rodiče nespravují jmění nezletilého náležitě), ustanoví soud za účelem

³⁷ Jestliže zákonní zástupci jsou povinni též spravovat majetek těch, které zastupují, a nejde-li o běžnou záležitost, je k nakládání s majetkem třeba schválení soudu.

zajištění zvýšené ochrany jmění nezletilého dítěte tzv. majetkového opatrovníka v řízení podle § 176 OSŘ.³⁸

Toto řízení může být zahájeno jak z podnětu rodičů, kteří nejsou schopni náležitě jmění spravovat, ale též z podnětu jiných subjektů, typicky se jedná o orgán sociálně-právní ochrany dětí, nebo i bez tohoto podnětu. Jak plyne z výše uvedeného, cílem ustanovení majetkového opatrovníka je zajistit zvýšenou ochranu jmění dítěte, které tuto ochranu nemá ať už z důvodů objektivních (rodič nemá náležité znalosti, aby byl schopen spravovat např. autorská práva náležející do jmění dítěte) či subjektivních (rodič své povinnosti řádně neplní, používá jmění pro svou vlastní potřebu apod.).

Soud opatrovníkem pro správu jmění ustanoví vhodnou fyzickou osobu. Ta musí mít plnou způsobilost k právním úkonům, svým způsobem života zaručovat řádný výkon této funkce v zájmu dítěte a s ustanovením opatrovníkem souhlasit (§ 37b odst. 1 věta druhá ZoR). Je žádoucí, aby tato osoba měla vysoké morální kvality a zároveň odborné znalosti umožňující jí co nejvhodnější nakládání s majetkem dítěte. Nalézt takovou osobu, která navíc tuto nelehkou a ne vždy vděčnou funkci dobrovolně přijme, nebude vždy snadné. V případě, že se nepodaří do funkce ustanovit vhodnou fyzickou osobu, umožňuje zákon, aby soud ustanovil orgán sociálně-právní ochrany dětí, který je tuto funkci povinen přijmout.

Ať už opatrovníkem bude jakákoli osoba, je vždy povinna postupovat při správě jmění dítěte s péčí řádného hospodáře, s tím se úzce pojí její povinnost nepodstupovat při této činnosti nepřiměřená rizika, což zákon výslovně zakazuje v § 37b odst. 4 ZoR. Typickým příkladem je tedy zákaz investovat prostředky ze jmění dítěte do obzvlášť rizikových finančních prostředků, přestože tyto bývají na druhé straně vysoce výnosné. Pokud by tyto své povinnosti nerespektoval a dítěti by v důsledku toho vznikla škoda, bude za ni opatrovník odpovídat dle obecných ustanovení o náhradě škody podle § 420 a násl. OZ (§ 37b odst. 8 ZoR).

V rozhodnutí, kterým soud ustanoví opatrovníka do funkce, musí zároveň vymezit rozsah jmění, o který se bude opatrovník starat a také určit, jakým způsobem má být, popřípadě nesmí být s jednotlivými částmi nakládáno. Zejména stanoví způsob výkonu vlastnických a jiných věcných práv a práv z duševního vlastnictví, způsob výkonu práv k cenným papírům a práv závazkovým (§ 37b odst. 3 ZoR). Z tohoto ustanovení tedy vyplývá, že opatrovník nemusí spravovat veškeré jmění dítěte, ale vždy

³⁸ Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10 vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 215

jen v takovém rozsahu, který mu svěří svým rozhodnutím soud. Ten mu také může uložit různé povinnosti, jak se jměním nakládat, např. povinnost založit dítěti stavební či jiné spoření, zákaz zcizovat některé součásti jmění, povinnost uložit peněžní prostředky na bezpečný a vhodně úročený účet a mnoho dalších.

Na jmění, které není svěřeno rozhodnutím soudu opatrovníkovi, se i nadále vztahuje povinnost rodičů spravovat toto jmění v rámci výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Opatrovník pro správu jmění podléhá dohledu soudu (§ 37b odst. 5 ZoR), ten je koncipován značně široce. Soud podle okolností konkrétního případu podmíní platnost právního úkonu opatrovníka svým souhlasem. Záleží tedy vždy na vůli soudu, zda určitý úkon bude moci opatrovník učinit sám nebo zda k němu bude potřebovat souhlas soudu. Soud také v usnesení o ustanovení opatrovníka do funkce stanoví, v jakém intervalu bude tento povinen podávat soudu pravidelné zprávy o jmění dítěte tak, aby byl soud vždy informován.

Funkce opatrovníka pro správu jmění zaniká nejpozději v okamžiku, kdy dítě, o jehož jmění se jedná, dosáhne zletilosti. Může k tomu však dojít i dříve z různých důvodů, např. jestliže odpadl důvod, proč byl opatrovník ustanoven nebo ten neplní řádně své povinnosti a je třeba ustanovit opatrovníka vhodnějšího. Pokud se tak stane a funkce zanikne, ukládá zákon opatrovníkovi povinnost nejpozději do dvou měsíců po skončení funkce předložit soudu závěrečný účet za správy jmění dítěte (§ 37b odst. 6 ZoR).

Vzhledem k tomu, že tato funkce může být značně náročná, jak časově tak i s ohledem na odborné znalosti, má opatrovník právo jednat na úhradu nutných výdajů spojených se správou jmění a na přiměřenou odměnu z výnosu majetku dítěte, jejíž výši stanoví soud (§ 37b odst. 7 ZoR). V případě, že správa nebude přinášet zisk, majetek dítěte se tedy nebude rozšiřovat, bude mít opatrovník nárok jen na úhradu nutných výdajů.

5. INTERVENCE STÁTU DO RODINNÝCH VZTAHŮ

5.1. Stát jako garant práva

Přestože je pro rodinné vztahy a především pro vztahy mezi rodiči a dětmi požadována co nejširší míra autonomie, hrají i v této oblasti stát a jeho příslušné orgány významnou roli.

Stát autonomii při výkonu rodičovské zodpovědnosti uznává, na druhé straně je ovšem povinen plnit řádně všechny své povinnosti, mezi které patří i povinnost poskytovat nezletilým dětem náležitou ochranu, zajišťovat jim zdravý tělesný, duševní, sociální i mravní vývoj tak, jak mu to ukládá nejen čl. 32 Ústavy, ale i z mnoho dalších českých či mezinárodních právních předpisů (např. OZ, Listina, Úmluva). Při plnění této povinnosti se však nelze vyhnout určitým zásahům do výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Hlavním úkolem státu v této oblasti je dohlížet na to, zda konkrétní způsob, jakým je rodičovská zodpovědnost vykonávána vůči určitému dítěti, je v souladu se zájmy a blahem tohoto dítěte. V případě, že dojde ke zjištění, že tomu tak není, je povinností státu dítě chránit a to i za cenu zmiňovaných zásahů. Závažnou otázkou v této souvislosti je zejména otázka míry intervence. Obecně platí již několikrát opakovaná skutečnost, že zásahy, resp. mocenská intervence státu do rodiny je na místě pouze tehdy, jestliže rodina z nejrůznějších důvodů nemůže své funkce ve vztahu k dítěti plnit, nezabezpečuje tedy jeho všestrannou ochranu a rozvoj. Přitom je však rozhodující princip adekvátnosti zásahu tak, aby tato intervence do rodiny byla efektivní, přiměřená s ohledem na zájem dítěte, a především rychlá.³⁹

Otázka zásahů státních orgánů do výkonu rodičovské zodpovědnosti je velice složitá a delikátní. Stát má při ní velmi ošemetné postavení, na straně jedné musí poznat míru, kdy už je třeba zasáhnout, protože kdyby tak neučinil, mohlo by jeho váhání mít pro dítě nedozírné negativní důsledky, na straně druhé je však též třeba vyvarovat se nadbytečných zásahů, které významným způsobem narušují právo rodiny na soukromí.

Je nutné, aby právní úprava byla co nejkvalitnější tak, aby byly přesně stanoveny podmínky a hranice, které je třeba při stanovených zásazích respektovat.

³⁹ Hrušáková, M., Králíčková, Z. : České rodinné právo, MU Brno, Doplněk 2006, str. 364

Konkrétní úpravu této oblasti nalezneme v § 41 a násl. ZoR, které zakotvují jak zásahy preventivní tak i represivní povahy, a v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.).

5.2. Dělbá pravomoci mezi soudními a správními orgány

Právní řád České republiky rozděluje oprávnění a povinnost zasahovat do rodinněprávní vztahů v souvislosti s poskytováním ochrany nezletilému dítěti mezi dva druhy orgánů, orgány soudní a orgány správní (zejména orgány sociálně-právní ochrany dětí). Jejich kompetence jsou vymezeny v § 42 a § 43 odst. 2 ZoR.

Soudy poskytují nezletilým nejvyšší právní ochranu, proto do jejich výlučné pravomoci je zákonem svěřeno rozhodování v nejzávažnějších otázkách výkonu práv a povinností k nezletilému, ať již jde o oblast práv osobní či majetkové povahy. Naopak sociálně-právní ochrana je formou nižší, i když obsahuje řadu možností chránit dítě a jeho právní zájmy.⁴⁰

Důležité v této oblasti je ustanovení § 42 ZoR stanovící, že opatření, kterými se omezuje rodičovská zodpovědnost, může učinit jen soud. Rozumíme jimi jednak rozhodnutí soudu dle § 44 ZoR (pozastavení, omezení, zbavení rodičovské zodpovědnosti), tak i rozhodnutí jiná, kterými se rodičovská zodpovědnost omezuje fakticky, např. nařízení ústavní výchovy dítěte dle § 46 odst. 2 ZoR nebo svěření dítěte do náhradní rodinné výchovy (§§ 45, 63 a násl. ZoR).

5.3. Zásahy do výkonu rodičovské zodpovědnosti

5.3.1. Výchovní opatření

Úpravu výchovných opatření obsahuje hlava druhá ZoR (§§ 41 a násl.), která byla výrazným způsobem změněna přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Konkrétním ustanovením zabývajícím se výchovními opatřeními je § 43 ZoR. Výchovní opatření jsou nejmírnější formou zásahů státu do rodiny, přičemž orgánem, který o nich může učinit rozhodnutí je jednak soud a také orgán-sociálně právní ochrany dětí, kterým v tomto konkrétním případě je obecní úřad dle § 13 odst. 1 zákona

⁴⁰ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007, str 107

o sociálně-právní ochraně dětí. Ten k takovému rozhodnutí nepotřebuje schválení soudu.

O výchovných opatřeních se rozhoduje ve správním řízení.

K základním úkolům orgánů sociálně-právní patří působit na rodiče (jiné osoby odpovědné za výchovu dětí), aby plnili řádně své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a aby různé nedostatky včas odstranili. V některých případech však působení těchto orgánů na rodiče a jiné osoby odpovědné za výchovu nebude mít žádoucí účinek, a tak zákon umožňuje obecnímu úřadu použít výchovná opatření.⁴¹ Ta však stále mají spíše preventivní charakter a jejich hlavním úkolem je ukázat rodině, že stát v jejím fungování spatřuje určité nedostatky, které je třeba odstranit a tím zabránit tomu, aby bylo případně v budoucnu nutno využít závažnějších forem zásahů.

Ustanovení ZoR obsahuje taxativní výčet výchovných opatření. Jiná než zde uvedená opatření není možné použít. Vždy záleží na posouzení konkrétního případu, které z výchovných opatření bude použito. Zákon dává na výběr ze tří druhů zásahů, přičemž i jejich intenzita se různí. Ke slovu přicházejí tehdy, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte (§ 43 odst. 1 ZoR). Bude se tedy jednat o situace, kdy není výchova dítěte zcela v pořádku, rodiče či jiné osoby neplní veškeré povinnosti tak, jak by bylo žádoucí, a tato situace se projevuje určitými poruchami v chování dítěte. Nedosahuje však takové intenzity, aby bylo nutné využít závažnějších forem zásahů.

Podle míry poruchy je možné použít napomenutí, dohled nad nezletilým nebo omezení ukládaná nezletilému.

a) napomenutí dle § 43 odst. 1 písm. a ZoR

Napomenutí je obecně považováno za nejmírnější z výchovných opatření, přesto je poměrně účinné. Napomenout lze jak nezletilce, tak jeho rodiče nebo třetí osoby, které narušují jeho řádnou výchovu.

Napomenutí nezletilce přichází v úvahu jen tehdy, je-li již natolik vyspělý, že je schopen chápat obsah a význam napomenutí a také se v souladu s ním nadále chovat. Pokud by tomu tak nebylo a nezletilý by nedosáhl takového stupně vývoje, aby byl schopen posoudit význam svého jednání a ovládat ho v souladu s uloženým napomenutím, míjelo by se takové výchovné opatření zjevně účinkem.

⁴¹ Novotná, V., Burdová, E.: Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. Linde, 2007, str.46

Rodiče či třetí osoby se napomínají z mnoha různých důvodů. Porušují-li či neplní-li povinnosti plynoucí jim z rodičovské zodpovědnosti, jiných právních předpisů, naplňují-li svým jednáním skutkovou podstatu přestupku či trestného činu apod.

V případě, že toto výchovné opatření nebude respektováno, lze přistoupit k uložení sankcí podle jiných právních předpisů, v úvahu připadá též rozhodnutí o uložení dohledu.

b) dohled nad nezletilým dle § 43 odst. 1 písm. b ZoR

Dohled je již závažnějším zásahem do rodiny, který se často využívá tehdy, nenastal-li po uložení napomenutí očekávaný účinek. Účelem dohledu je pravidelně sledovat podmínky, ve kterých dítě vyrůstá a které ho výrazným způsobem ovlivňují. Dohled je uložen nezletilému, který je chápán jako povinný, ovšem jeho uložení má vliv i na rodiče nezletilého, kteří jsou povinni spolupracovat s orgánem, který o tomto výchovném opatření rozhodl.

ZoR stanoví, že se dohled provádí za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti. Cílem toho je působit na nezletilého komplexním způsobem na všech místech, kde tráví čas tak, aby výchovné opatření co nejlépe splnilo svůj účel.

c) omezení ukládaná nezletilému dle § 43 odst. 1 písm. c ZoR

Cílem těchto omezení je zabránit škodlivým vlivům na výchovu nezletilého, které jeho výchovu ohrožují nebo narušují a to zejména uložení zákazů navštěvovat podniky a zábavy pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodné.

Jedná se o různá místa, která mají na nezletilého negativní vliv sama o sobě a zároveň i tím, jaké osoby se na těchto místech vyskytují. Typicky se bude jednat o noční podniky, herny s automaty, bary s personálem ochotným nalévat alkoholické nápoje i nezletilým apod. Často se ale jedná též o různá sportovní utkání proslulá osobami, které na ně chodí vybíjet si svou agresivitu a nikoli za sportovním zážitkem. Kontakt s takovými osobami by měl jistě na nezletilého negativní dopady.

Bohužel kontrolovat dodržování těchto omezení je především ve větších městech s velkým počtem těchto podniků značně složité, a proto se často mívá účinkem. Nelze se poté divit, že toto výchovné opatření není příliš často využíváno.

5.3.2. Zásahy do rodičovské zodpovědnosti dle § 44 ZoR

Úprava obsažená v tomto ustanovení obsahuje nejzávažnější druhy zásahů do vztahů mezi rodiči a dětmi, a proto je k nim oprávněn pouze soud, přičemž jeho rozhodnutí mají formu rozsudku.

Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi významný zásah v oblasti lidských práv, je možné ho použít pouze tehdy, žádá-li si takové rozhodnutí zájem dítěte. Zákon upravuje tři druhy těchto zásahů: pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, její omezení či zbavení.

a) pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti dle § 44 odst. 1 ZoR

Soud rozhodne o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti tehdy, jsou-li kumulativně splněny dvě podmínky, které zákon vyžaduje. Jedná o případy, kdy rodiči brání ve výkonu rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a zároveň zájem dítěte takové rozhodnutí vyžaduje.

Specifikem v tomto případě je, že na straně rodiče se jedná o překážku objektivního charakteru, tedy takovou, která nebyla rodičem zaviněně způsobena. Nejtypičtějším případem bude dlouhodobá těžká nemoc rodiče, která mu znemožňuje řádný výkon rodičovské zodpovědnosti. Dále bývají jako příklad uváděny dlouhodobý pobyt rodiče v zahraničí a také ve výkonu trestu odnětí svobody. Je-li tomu tak a přistoupí-li k tomu též zájem dítěte, rozhodne soud o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, což má za následek, že ji rodič nemůže vykonávat, nadále však zůstává jejím nositelem.

Toto rozhodnutí nelze chápat jako sankci vůči rodiči, ale pouze za opatření chránící blaho dítěte.

Rodič v tomto případě zůstává i nadále nositelem rodičovské zodpovědnosti, jen ji nemůže vykonávat.

Pokud má dítě oba rodiče a rozhodnutí o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti se týká pouze jednoho z nich, koncentruje se poté její veškerý výkon v ruce rodiče druhého. Pokud však takového rodiče dítě nemá, musí mu soud ustanovit poručníka dle § 78 ZoR.

Pominou-li důvody, pro které bylo rozhodnutí vydáno, je možné požádat soud o změnu rozhodnutí.

b) omezení rodičovské zodpovědnosti dle § 44 odst. 2 ZoR

I v tomto případě zákon požaduje kumulativní splnění dvou podmínek, aby takové rozhodnutí mohl soud vydat. Důvodem je skutečnost, že rodič povinnosti plynoucí mu z rodičovské zodpovědnosti řádně nevykonává (neplní je buď vůbec nebo tak nečiní řádným způsobem, jedná se tedy o subjektivní překážky při výkonu rodičovské zodpovědnosti) a zároveň takové rozhodnutí vyžaduje zájem dítěte.

Narozdíl od předchozího odstavce se zde jedná o rozhodnutí obligatorní. Jsou-li splněny zákonné předpoklady, soud rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti musí vydat a zároveň v něm musí konkrétně vymezit rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje. I v tomto případě se pak ona vymezená část rodičovské zodpovědnosti koncentruje v rukou druhého rodiče a není-li ho (či je v tomto rozsahu také omezen) , ustanoví soud dítěti poručníka.

Omezení, jak už z názvu tohoto institutu vyplývá, je jen částečné. Rodiči je v přesně vymezeném rozsahu odebrána možnost vykonávat určité konkrétní právo či práva a povinnosti tvořící obsah rodičovské zodpovědnosti a přestává být i nositelem tohoto práva či povinnosti. Na druhé straně mu však zůstávají zachována všechna ostatní práva a povinnosti, která nejsou v rozhodnutí soudu obsažena. Úprava vychází z toho, že rodič je schopen vykonávat práva a povinnosti až na určité výjimky. Jako příklad může být uvedena situace, kdy rodič má hezký citový vztah k dítěti, řádně pečuje o jeho zdraví a všestranný rozvoj, náležitě se mu věnuje, ale není schopen řádně pečovat o rozsáhlé jmění, které dítě zdědilo. V takovém případě je tedy nejlepším řešením rodiči omezit v tomto směru výkon rodičovské zodpovědnosti a dítěti ustanovit majetkového opatrovníka.

Omezit rodičovskou zodpovědnost lze jen ve vztahu ke konkrétnímu nezletilému dítěti nebo dětem.⁴²

Toto rozhodnutí může soud kdykoli zrušit, nastane-li taková změna poměrů, že jeho další trvání již není třeba (§ 28 ve spojení s § 50 ZoR).

c) zbavení rodičovské zodpovědnosti dle § 44 odst. 3 ZoR

Zbavení rodičovské zodpovědnosti je následkem toho, že rodič svou rodičovskou zodpovědnost zneužívá nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává. Jde o nejzávažnější zásah nejen do výkonu práv a povinností plynoucích

⁴² Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005, str.155

z rodičovské zodpovědnosti, který přímo zasahuje základní právo rodiče – tj. být subjektem rodičovské zodpovědnosti. Pravomocné rozhodnutí totiž rodičovskou zodpovědnost rodiči odnímá.⁴³ Rodič přestává být subjektem rodičovské zodpovědnosti a ta se, stejně jako v případech uvedených výše, koncentruje v rukou druhého rodiče. Pokud by i tento rodič byl rodičovské zodpovědnosti zbaven, případně by nebyl znám, přijde opět na řadu ustanovení poručníka.

Jedná se o vůbec nejtvrďší sankci obsaženou v ZoR a jako taková musí být vždy odůvodněná. Není možné, aby byla uložena pouze za ojedinělé porušení či opomenutí určité povinnosti ze strany rodiče, ale vždy se musí jednat o dlouhodobé zneužívání rodičovské zodpovědnosti, které dosáhlo natolik závažného stupně, že jiným způsobem již není možno dítěti poskytnout náležitou ochranu.

Důvody, pro které dochází k vydání takového rozhodnutí, mají natolik závažný charakter a jsou ze strany rodiče zaviněny, že je nutno zasáhnout natolik rychle a důrazně, aby se situace nezletilého dítěte již nemohla zhoršovat. V případě zneužívání se často jedná o ohrožování tělesného, duševního či morálního vývoje dítěte, vedení dítěte k páchání trestné činnosti či zahálčivému, na společnosti parazitujícímu životu apod. Pokud jde o zanedbávání, typickým příkladem je dlouhodobé neplnění práv a povinností tvořících obsah rodičovské zodpovědnosti, tedy situace, kdy se rodiče o své dítě nezajímají, žádným způsobem ho nevedou k řádnému životu, umožňují mu chodit tzv. za školu nebo mu svým nemorálním způsobem života dávají nevhodný příklad.

Je třeba říci, že není možné, aby soud vyslovil, že rodiče zbavuje rodičovské zodpovědnosti bez dalšího. Takové rozhodnutí se vždy vydává ve vztahu ke konkrétnímu dítěti. Má-li rodič více dětí, může se stát, že bude rodičovské zodpovědnosti zbaven jen vůči některému či některým z nich a vůči ostatním mu zůstane zachována. Myslím si ovšem, že taková rozhodnutí nebudou příliš častá vzhledem k tomu, z jak závažných důvodů k vydání těchto rozhodnutí dochází. Zdá se mi spíše nepravděpodobné, že se rodič bude vůči některému ze svých dětí chovat natolik negativním způsobem, že zde budou splněny podmínky pro zbavení rodičovské zodpovědnosti a vůči jinému dítěti bude naopak všechny své povinnosti plnit řádně. Stát se to ovšem zajisté může.

⁴³ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007, str.113

Další podstatnou informací je i ta, že rodič nemůže být rodičovské zodpovědnosti zbaven předem, tedy k dítěti, které je již počato ale ještě nenarozeno nebo dokonce vůči dítěti, které by mohlo být počato někdy v budoucnu. To vyplývá z toho, že takové rozhodnutí je vždy sankcí za konkrétní zneužívání či zanedbávání, ke kterému muselo v minulosti docházet, což je vůči nenarozenému dítěti nemožné.

ZoR v § 44 odst. 4 uvádí, že dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti nebo ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem, soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Jedná se o taxativně vypočtené kvalifikované důvody, pro které může soud řízení zahájit ex officio a pokud zjistí, že tato jednání rodiče odůvodňují, aby byl zbaven rodičovské zodpovědnosti, učiní tak. Tímto rozhodnutím však rodiči nezaniká jeho rodičovství jako takové. Trvají nadále stanovená práva (příbuzenství), ale též řada majetkových práv (např. dědění), stejně tak trvají i některé povinnosti, zejména povinnost vyživovací.⁴⁴

Zákon nevyklučuje, aby v případě, kdy pominuly důvody pro zbavení rodičovské zodpovědnosti, které zde byly v době vyhlášení rozsudku, soud rodičovskou zodpovědnost obnovil (R 41/1976). Výroku o obnovení rodičovské zodpovědnosti ovšem brání rozhodnutí o prostém, a zejména o nezrušitelném osvojení dítěte, protože na jeho základě zanikl právní vztah mezi rodičem a dítětem.⁴⁵ Aby ovšem takové rozhodnutí mohlo být vydáno, musí dojít k trvalé změně poměrů v tom smyslu, že rodiče výrazně změnili své chování a nyní již vedou takový způsob života, který zaručuje, že budou schopni dítě nadále řádně vychovávat a plnit povinnosti plynoucí jim z rodičovské zodpovědnosti. Pokud by se tak nestalo, nebylo by obnovení rodičovské zodpovědnosti v zájmu dítěte.

5.3.3. Faktická omezení rodičovské zodpovědnosti

Kromě případů dle § 44 ZoR, kterými se výslovně zasahuje do rodičovské zodpovědnosti, existují i další zásahy státu, které rodičovskou zodpovědnost omezují fakticky a které musí rodiče respektovat.

⁴⁴ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007, str.113

⁴⁵ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005, str.156

Jak jsem již zmínila výše, jedná se o situaci, kdy soud dle § 45 ZoR svěří dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče. Podmínkou ovšem je, aby takové rozhodnutí bylo v zájmu dítěte a aby daná osoba poskytovala záruky řádné výchovy dítěte a se svěřením dítěte do své výchovy souhlasila, přičemž se přednost dává příbuznému dítěte tak, aby byly co nejvíce zachovány pokrevní vazby a dítě nebylo vytrženo z prostředí, na které je zvyklé. Často tedy půjde o prarodiče dítěte, případně též o tetu a strýce či jiné blízké příbuzné. Vždy záleží na posouzení soudu, zda v konkrétním případě shledá, že takové rozhodnutí je pro dítě a jeho řádný vývoj nejvhodnější. Při tomto rozhodnutí nedochází ke změně statutu dítěte a je žádoucí, aby se dítě i nadále s rodiči osobně stýkalo tak, aby nedošlo k zpretrhání citových vazeb mezi nimi, což by bylo velice negativním důsledkem.

Zákon umožňuje i svěření dítěte do společné výchovy manželů (§ 45 odst. 2 ZoR) nebo jsou-li splněny stanovené podmínky též do výchovy jen jednoho z manželů (§ 45 odst. 3 ZoR), přičemž soud vždy musí v daném rozhodnutí, kterým svěří dítě do výchovy jiné osoby než rodiče, vymezit rozsah práv a povinností této osoby vůči dítěti.

Dalším faktickým omezením rodičovské zodpovědnosti je svěření dítěte do pěstounské péče. Ta je upravena v § 45a až § 45d ZoR, přičemž zákon přesně vymezuje, v jakém rozsahu jsou práva a povinnosti rodičů dítěte svěřeného do pěstounské péče omezena ve prospěch pěstouna.

Velmi vážným a razantním zásahem státu do rodičovské zodpovědnosti je nařízení ústavní výchovy nebo svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 46 ZoR). Tento případ se týká dětí, jejichž výchova je vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Toto opatření by však mělo být až krajní možností, v souladu s Úmluvou musí soud dávat vždy přednost tomu, aby o dítě bylo pečováno v rodině nebo v jiné formě náhradní rodinné péče. Tím, že je dítě svěřeno do této náhradní kolektivní výchovy dochází k výrazným zásahům jak do práv dítěte tak i do práv jeho rodičů. Poté, co se takové rozhodnutí stane vykonatelným, musí se dítě podrobit ústavnímu režimu, který může trvat až do doby, kdy dítě dosáhne zletilosti, případně ho soud z důležitých důvodů může prodloužit o další rok po dosažení zletilosti. Práva a povinnosti zařízení, jemuž dal stát úkol při splnění určitých zákonných podmínek daných § 46 ZoR převzít část rodičovské zodpovědnosti, jsou vymezena zákony z oblasti správního práva. Především je nutno

připomenout, že ústavní zařízení nemají jednotnou právní úpravu, neboť jsou podřízena různým resortům státní správy, totiž Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvu zdravotnictví a Ministerstvu práce a sociálních věcí.⁴⁶

Zásahem do rodičovské zodpovědnosti jsou i některá další rozhodnutí soudu, typicky se bude jednat o případ, kdy soud dítěti ustanoví opatrovníka dle § 83 ZoR, aby ten plnil určité úkoly v zájmu dítěte, přičemž tím nahrazuje vůli rodičů.

Stejně tak mají na rodičovskou zodpovědnost vliv i další soudní rozhodnutí, např. dle § 50 odst. 1 ZoR o tom, kterému z rodičů, pokud spolu nežijí a nedohodnou-li se o úpravě výživy a výchovy jejich dítěte, bude dítě svěřeno do výchovy a jak bude každý z rodičů přispívat na jeho výživu. A podobná rozhodnutí, týkající se toho, jakým způsobem budou upraveny poměry nezletilých dětí pro dobu po rozvodu jejich rodičů dle § 25 a § 26 ZoR.

Zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti a tedy její určité omezení, představují i zásahy správních orgánů, orgánů sociálně-právní ochrany dětí, zásahy zdravotnických orgánů (povinné očkování, povinná prevence, vynucování povinností podle hygienických předpisů) atp. Dále by neměla být opomenuta ani přezkumná činnost soudu nad právními úkony, jimiž rodiče disponují majetkem svých dětí, podle § 28 OZ, které nemají běžnou povahu. Bez schválení takových právních úkonů soudem jsou totiž neplatné a soudy posuzují, zda jednání rodičů splňuje požadavek ustanovení § 178 OSŘ , totiž, zda je ten který právní úkon v souladu se zájmy nezletilého.⁴⁷

Jako poslední ukázkou faktického omezení rodičovské zodpovědnosti bych uvedla rozhodnutí soudu dle § 27 odst. 3 ZoR, kterým soud vysloví zákaz styku rodiče s dítětem.

5.3.4. Předběžná opatření

Predběžná opatření jsou specifickým procesním institutem, jejichž úpravu nalezneme v OSŘ. Slouží k tomu, aby byly zatímně upraveny poměry účastníků a používá se též tehdy, je-li zde obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen (§ 74 odst. 1 OSŘ). Společným znakem všech předběžných opatření (jak obecného, tak

⁴⁶ Nová, H.: Rodičovská zodpovědnost v českém právu, Právo a rodina, č.11/2008, str.23

⁴⁷ Nová, H.: Rodičovská zodpovědnost v českém právu, Právo a rodina, č.11/2008, str.23, 24

i zvláštních dle § 76a a § 76b) je, že vždy upravují poměry účastníků pouze předběžně a zároveň poskytují ochranu osobě navrhovatele.

V oblasti rodinného práva OSŘ obsahuje zvláštní druh předběžného opatření upraveného v § 76a, které velice závažným způsobem zasahuje do výkonu práv a povinností ve vztahu rodičů a dětí bez toho, aniž by ve věci proběhlo řádné řízení. Tím se toto předběžné opatření vymezuje jako výjimečný procesní institut přicházející v úvahu pouze tehdy, je-li to vzhledem k závažnosti dané situace nezbytně nutné. Cílem tohoto ustanovení je chránit nejenom zájmy, ale především samotný život a zdraví nezletilého dítěte, které se ocitlo v takové situaci, jejíž řešení nesnese odkladu a je tedy třeba, aby příslušné orgány okamžitě zasáhly a to i za cenu toho, že neproběhne tradiční řádné řízení.

Předběžným opatřením podle § 76a nařídí předseda senátu, aby bylo nezletilé dítě na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí a to tehdy, ocitlo-li se toto nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.

Jedná se tedy o případy, kdy je zde dítě, o které nikdo nepečuje (typicky půjde o děti nalezené) nebo zde sice jsou určité osoby (ať už rodiče či jiná třetí osoba), které o dítě pečují, ovšem tato jejich péče je natolik nedostatečná, že dítěti hrozí vážná újma na životě nebo zdraví, popřípadě že je takovou péčí vážně narušen nebo ohrožen příznivý vývoj dítěte.⁴⁸

Toto předběžné opatření může předseda senátu vydat jen na návrh obce s rozšířenou působností (§ 75 odst. 1 OSŘ). Rozhodne o něm bezodkladně. Není-li tu nebezpečí z prodlení, může předseda senátu o návrhu na předběžné opatření podle § 76a rozhodnout až do uplynutí 24 hodin poté, co byl podán (§ 75c odst. 2 OSŘ).

Nezletilé dítě nemusí při nařízení tohoto opatření zastoupeno (§ 76a odst. 3 OSŘ). Zákon také velmi detailně upravuje dobu trvání předběžného opatření tím, že stanoví, že trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti, s výjimkou předběžného opatření o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, u něhož po uplynutí doby 3 měsíců od vykonatelnosti předběžného opatření může

⁴⁸ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7.vydání. Praha: C.H.Beck, 2006, str. 308

být, nebude-li mít soud podklady pro rozhodnutí ve věci, trvání předběžného opatření prodlouženo; bylo-li před uplynutím této doby zahájeno řízení ve věci samé, může soud předběžné opatření podle odstavce 1 opakovaně prodloužit o jeden měsíc tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla šest měsíců.

Příčemž vykonatelnost předběžného opatření není vázána na doručení rozhodnutí účastníkům, čímž by došlo k popření smyslu tohoto ustanovení, kterým je bezodkladně a pružně reagovat na nastalou nepříznivou situaci, v níž se nezletilé dítě ocitlo, ale je vykonatelné vyhlášením. Nedošlo-li k vyhlášení, je toto rozhodnutí vykonatelné, jakmile bylo vydáno, jedná-li se o předběžné opatření podle § 76a nebo též podle § 76b.

6. MEZINÁRODNÍ ÚNOSY DĚTÍ

6.1. Obecně

V současném globalizovaném světě se stále častěji objevuje negativní fenomén mezinárodních únosů dětí. Vzhledem k tomu, jak se s postupem moderních technologií svět ve své podstatě zmenšil, není už žádnou výjimkou, kdy určitá osoba prožije svůj život v několika různých státech a mnohdy i na různých kontinentech. Lidé dnes běžně bez překážek cestují za studiem, za prací nebo jen tak kvůli poznávání nových kultur a přírodních krás, tráví někdy měsíce i roky mimo svou rodnou zemi. To s sebou přináší i vytváření sociálních a též rodinných vazeb s příslušníky jiných národů. Manželství či partnerství s cizincem není dnes již nic neobvyklého, naopak jejich počet neustále stoupá. A z těchto svazků se rodí děti. Tyto děti mají často svůj domov ve dvou různých státech, od útlého věku hovoří dvěma jazyky, od svých rodičů přijímají zvyky typické pro jejich domovské státy a přestože je to jev spíše nežádoucí, mívají též dvojí státní občanství. Přes řadu pozitiv, která tato situace přináší, má však jako vše ostatní i své stinné stránky.

Těmi je především situace, kdy se manželství či partnerství rozpadne (v době, kdy se jen u nás rozvádí kolem 50% manželství, to je situace dosti pravděpodobná) a rodiče nejsou schopni spolu nadále rozumným způsobem vycházet alespoň v zájmu společných dětí. Většinou tyto konce proběhnou v klidu, ovšem není-li tomu tak, jsou negativní dopady na dítě ještě horší než v obdobné situaci, ale jen v národním hledisku.

Bohužel stále ještě řada rodičů a především žen řeší ukončení partnerského svazku tím, že vezmou dítě a bez vědomí druhého rodiče se s ním vrátí na území svého domovského státu. Mnohdy ani netuší, že tím zasahují do práv druhého rodiče i do práv dítěte (jde především o práva, která zakotvuje Úmluva v člancích 7, 11, 16, 18 a 20) a že páchají trestný čin. Nebo to tuší, ale z různých důvodů (pomsta bývalému partnerovi, strach, osamění v nyní již cizím státě) nedbají.

Je zřejmé, že dojde-li k náhlému a často ve spěchu provedenému přemístění dítěte z místa, kde je zvyklé žít, kde má své zázemí, domov a kamarády, je to pro něj situace velice traumatická. Podle celé řady mezinárodních dokumentů má dítě právo znát své rodiče, má právo na jejich péči, přičemž tím rozumíme péči obou rodičů. To, že přijde-li dítě ze dne na den o kontakt s jedním z rodičů a navíc se ocitne v neznámém

prostředí, je značně stresující. Dítě se cítí zmatené, ztrácí pocit jistoty a bezpečí. To je věc, na kterou rodiče únosci často neberou zřetel, přestože by měli.

6.2. Pojem a úprava

Definici únosu v českém právním řádu nalezneme v § 216 trestního zákona č. 140/1961 Sb., který stanoví, že kdo dítě nebo osobu stíženou duševní poruchou nebo duševně nedostatečně vyvinutou odejme z opatrování toho, kdo má podle zákona nebo úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat, bude potrestán až na tři léta nebo peněžitým trestem.

Za mezinárodní únos můžeme tedy považovat jednání naplňující tuto skutkovou podstatu v případě, že se zde vyskytuje zahraniční prvek ve smyslu mezinárodního práva soukromého. Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí pojem mezinárodního únosu výslovně neupravuje, ale v čl. 3 můžeme nalézt tuto úpravu: Přemístění nebo zadržení dítěte se považuje za protiprávní, jestliže:

- a) bylo porušeno právo péče o dítě, které má osoba, instituce nebo kterýkoliv jiný orgán buď společně, nebo samostatně, podle právního řádu státu, v němž dítě mělo své obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením,
- b) v době přemístění nebo zadržení bylo toto právo skutečně vykonáváno, společně nebo samostatně, nebo by bylo takto vykonáváno, kdyby bylo nedošlo k přemístění či zadržení.

Právo péče o dítě uvedené v písmenu a) může vyplývat zejména ze zákonů nebo ze soudního nebo správního rozhodnutí nebo z dohody platné podle právního řádu daného státu. Jedná se tedy o odlišné pojetí únosu od trestněprávní roviny.

V souladu s bodem b) se navrácení dítěte může domáhat jen ten, kým bylo právo skutečně vykonáváno. Ne tedy rodič, který se o dítě nestaral a nezajímal.

Česká republika je vázána celou řadou úmluv, které se tematikou mezinárodních únosů dětí blíže či vzdáleněji dotýkají. Pokud vynecháme Úmluvu, o které jsem pojednávala výše, uvedu zde jejich hlavní výčet. Jedná se o Haagskou úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí z 25. 10. 1980 publikovanou pod č. 34/1998 Sb. (dále jen Haagská úmluva), Haagskou úmluvu o pravomoci orgánů a rozhodném právu pro ochranu nezletilých z 5. 10. 1961, Evropskou úmluvu o uznání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí z 20. 5. 1980, Úmluvu o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání výkonu a spolupráci ve věcech

rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, či nařízení Rady (ES) č. 2201/2003) označované jako Brusel II bis o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 1347/2000, které podrobněji rozvádí jednotlivé kroky aplikace Haagské úmluvy.

V návaznosti na tyto úmluvy byl zákonem o sociálně-právní ochraně dětí zřízen v Brně Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí, což předpokládá i článek 6 Haagské úmluvy.

6.3. Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Pravděpodobně nejdůležitější dokument týkající se mezinárodních únosů byl přijat jednomyslně Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého. Jménem ČSFR byla Haagská úmluva podepsána 28. 12. 1992, avšak v platnost vstoupila až po relativně dlouhé době, jmenovitě ke dni 1. 3. 1998.

Zvláštním znakem Haagské úmluvy je, že přestože byla přijata o devět let dříve než Úmluva o právech dítěte, zakotvuje ve svém textu a prosazuje řadu principů upravených až později Úmluvou (jedná se především o články 7, 11, 18 a 20).

Za dítě je dle Haagské úmluvy považována osoba mladší 16 let (u dětí starších 16 let se již Haagská úmluva nepoužije, má se totiž za to, že jsou již natolik vyspělé, že jsou schopny samy rozhodnout o tom, se kterým z rodičů a kde chtějí žít) a mezinárodním únosem se tedy dle výše uvedeného rozumí protiprávní či neoprávněné přemístění či zadržení dítěte mimo stát jeho obvyklého bydliště. Jedná se jak o situaci, kdy rodič dítě neoprávněně odveze na území jiného státu (aktivní únos), ale i tzv. únos pasivní, kdy dítě není po určité dohodnuté době, kdy pobývá v cizině u jednoho z rodičů, vráceno zpět.

Pozornost je třeba věnovat už samotné preambuli Haagské úmluvy, která je důležitým výkladovým ustanovením. Stanoví mimo jiné, že zájmy dětí mají prvořadou důležitost a je třeba je chránit před škodlivými účinky jejich protiprávního přemístění nebo zadržování.

Haagská úmluva sama deklaruje, že byla přijata z důvodu, aby bylo zabráněno neoprávněným přemístěním nezletilých dětí, což je chápáno jako naprosto nepřijatelný způsob řešení sporů mezi rodiči dítěte. Problémem ovšem je, že mnozí rodiče naopak takovéto řešení situace vidí jako jednoduchý a rychlý způsob, na němž neshledávají nic

špatného. Navíc se těchto kauz ochotně chopila média a informují o nich způsobem značně zkresleným. Reportáže, působící na emoce diváků, se jen velmi povrchně věnují skutkové stránce věci, pokud vůbec. Bývají natočeny značně nevyváženým způsobem, prostor k vyjádření velice často dostává pouze jedna strana sporu a jsou zcela bez respektu k soudním rozhodnutím vydaným ve státě, odkud byly děti uneseny. Ta bývají většinou zcela zamlčena. České soudy rozhodující v souladu s Haagskou úmluvou jsou vykreslovány jako necitelné a neschopné, bohužel to vše je způsobeno naprostou neznalostí základních podstatných informací o dané problematice.

Výkon exekučního rozhodnutí o odebrání dítěte, plný křiku a slz, působí na diváky značně negativně a vždy se po jeho odvysílání zvedne vlna kritiky. Jako tomu bylo v případě dětí Fiordalisových, kdy bylo jejich matce Marcele Krajníkové nařízeno vrácení dětí otci Roque Fiordalisovi do Argentiny, odkud je unesla. Podobných případů nalezneme v českých médiích za poslední dobu celou řadu, např. případ Sary Barao, Adriana Santany apod.

6.3.1. Řízení o navrácení dítěte dle Haagské úmluvy a Nařízení Brusel II bis

Haagská úmluva v tomto případě funguje jako základní pramen úpravy, nařízení Brusel II bis lze chápat jako *lex specialis*, který Haagskou úmluvu pozměňuje v určitých ustanoveních.

Haagská úmluva v článcích 6 a 7 uložila členským státům povinnost založit tzv. ústřední orgány, které budou plnit povinnosti plynoucí z této úmluvy, přičemž tyto ústřední orgány budou navzájem spolupracovat a podporovat spolupráci mezi příslušnými orgány ve svých státech k zajištění bezodkladného návratu dětí a k dosažení dalších cílů této úmluvy. V České republice je tímto orgánem již výše zmíněný Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí.

Prioritou Haagské úmluvy je smírné vyřešení situace, tedy dobrovolné navrácení dítěte. O dosažení tohoto cíle se má pokusit ústřední orgán státu, na jehož území se dítě, o jehož navrácení se jedná, nachází. V případě, že ani přes všechna potřebná opatření ke smírnému řešení nedojde, je třeba podat návrh na zahájení řízení k příslušnému soudnímu či správnímu orgánu státu, kde se dítě nachází, přičemž Haagská úmluva zakotvuje povinnost těchto orgánů postupovat urychleně (čl. 11). Společně s nařízením Brusel II bis ukládá Haagská úmluva povinnost vydat rozhodnutí ve věci do 6 týdnů od zahájení řízení.

Navrhovatel musí vždy k návrhu na zahájení řízení připojit všechny důvody, o které svůj návrh opírá. Návrh musí obsahovat všechny potřebné údaje tak, jak to ukládá čl. 8 Haagské úmluvy. Je také nutné, aby byl navrhovatel podroben výslechu tak, aby mohly být v co nejširší míře zjištěny všechny potřebné skutečnosti. V souladu s Úmluvou o právech dítěte je žádoucí, aby i unesené dítě bylo vyslechnuto a mohlo tedy vyjádřit svůj názor, je-li již natolik vyspělé, že je schopno jej formulovat. Řízení může skončit dvěma druhy rozhodnutí, buď bude nařízeno bezodkladné navrácení dítěte nebo nikoli. Pokud k nařízení navrácení dítěte nedojde, mohlo se jednat buď o přemístění dítěte, které nebylo protiprávní, nebo sice bylo v rozporu s právem, ale z důvodů, které orgán musí řádně uvést a jimi své rozhodnutí odůvodnit, navrácení nenařídí (musí to ovšem být v souladu s čl. 13 Haagské úmluvy). Především jeho ustanovení, že orgán není povinen nařídit navrácení dítěte, pokud je vážné nebezpečí, že návrat by dítě vystavil fyzické nebo duševní újmě nebo je jinak dostal do nesnesitelné situace, bývá hojně rodiči únosci využíváno. Tito všemi možnými prostředky prodlužují řízení tak, aby poté mohli tvrdit, že dítě je již natolik fixováno na nové prostředí, že by mu návrat způsobil újmu.

V případě, že rodič, který se domáhal navrácení dítěte, později souhlasí s pobytem dítěte v jiné zemi nebo dal najevo, že se s přemístěním či zadržením dítěte smířil, ani tehdy nemusí soud nařídit navrácení dítěte.⁴⁹

Další možností je situace, kdy dítě s návratem nesouhlasí a zároveň již dosáhlo věku a takového stupně vyspělosti, kdy je třeba k jeho názorům náležitě přihlížet.

Teprve poté, co toto rozhodnutí nabude právní moci je možné rozhodovat ve věcech týkajících se péče o dítě. To je velice důležité, vzhledem k tomu, že někdy řízení o navrácení dítěte bývá ztotožňováno s řízením ve věci samé v péči o dítě. Je třeba zdůraznit, že tomu tak není. Cílem řízení o navrácení dítěte je rychlé a efektivní vyřešení únosu dítěte tak, aby byly co nejlépe chráněny zájmy a potřeby dítěte.

Důležitý je také čl. 16 Haagské úmluvy, stanovící že po obdržení oznámení o protiprávním přemístění nebo zadržení dítěte podle článku 3 soudní nebo správní orgány smluvního státu, do něhož bylo dítě přemístěno nebo v němž bylo zadrženo, nemohou věcně rozhodovat o právu péče o dítě, dokud nebude rozhodnuto, že dítě nemá být podle této úmluvy vráceno, nebo nebude-li podán návrh podle této úmluvy v přiměřené lhůtě po obdržení oznámení. Tím je striktně vyřešena situace, která je

⁴⁹ III. ÚS 440/220

v praxi dost obvyklá, kdy rodič neoprávněně přemístí dítě do země svého původu a okamžitě po příjezdu podá soudu návrh na svěřeni dítěte do své péče. Haagská úmluva tedy stanoví, že soud v takovém případě ve věcech péče o dítě rozhodovat nemůže, protože by takovým rozhodnutím vlastně potvrdil protiprávní stav, což je značně nežádoucí.

6.4. Řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dle novely OSŘ

Novela OSŘ č. 295/2008 Sb., účinná od 1. 10. 2008, přináší významné změny v postupu soudů: při řešení sporů mezi rodiči a dětmi, v mezinárodních únosech, v předběžných opatřeních a ve výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí.⁵⁰

Novela mimo jiné zavádí nový zvláštní typ řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí, jeho úpravu nalezneme v §§ 193a-193e OSŘ. Důležité je též ustanovení § 88 písm. p OSŘ, z něhož vyplývá, že místně příslušným soudem pro vedení tohoto řízení je soud, v jehož obvodu má sídlo Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. Jedná se tedy o Městský soud v Brně, odvolacím soudem bude Krajský soud v Brně.

Tato úprava je reakcí na Haagskou úmluvu, jejímž hlavním cílem, jak jsem již uvedla výše, je v případě, že situaci nelze vyřešit smírně, vydání rozhodnutí o bezodkladném navrácení protiprávně přemístěného či zadržného dítěte. OSŘ v § 193a odst. 1 vymezuje účastníky tohoto řízení na žalobce (ten, jehož právo na péči o dítě, vykonávané podle právního řádu státu, v němž dítě mělo svůj obvyklý pobyt bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, bylo porušeno), žalovaného (ten, kdo právo na péči o dítě, vykonávané podle právního řádu státu, v němž dítě mělo svůj obvyklý pobyt bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, porušuje) a dítě.

Soud ve věci samé rozhoduje rozsudkem, v ostatních věcech usnesením (§ 193b OSŘ). § 193d OSŘ upravuje krátké lhůty, jejichž cílem je koncentrace řízení a zavádí institut kvalifikované výzvy, která musí být žalovanému doručena do vlastních rukou (bez možnosti náhradního doručení) do 3 dnů od zahájení řízení. Žalovanému je dána lhůta 7 dnů od doručení na písemné vyjádření. Pokud tak bez vážného důvodu

⁵⁰ Novotná, V.: Novela OSŘ a spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí při výkonu rozhodnutí o výchově, Právo a rodina, č. 11/2008, str. 1

neučiní a ani ve stanovené lhůtě soudu nesdělí, jaký vážný důvod mu v tom brání, má se za to, že se vzdává práva účasti na projednání věci a že proti návrhu na vrácení dítěte, nemá námitek, o tomto následku musí být poučen. V takovém případě pak soud může ve věci rozhodnout bez nařízení jednání (§ 193e odst. 1 písm. a OSŘ).

Cíl, že rozhodování ve věci má být rychlé a pružné, naplňuje i ustanovení § 193e odst. 2, upravující, že nejsou-li dány důvody zvláštního zřetele hodné, vydá soud rozhodnutí ve věci samé zpravidla do 6 týdnů od zahájení řízení; vydá-li soud rozhodnutí po uplynutí lhůty, uvede v odůvodnění rozhodnutí skutečnosti, pro které nebylo možné lhůtu dodržet. I toto ustanovení reaguje na Haagskou úmluvu, která šestitýdenní lhůty pro vydání rozhodnutí zakotvuje.

Jak jsem zmiňovala výše, je tato úprava účinná sotva pár dní, proto teprve budoucnost a její skutečné využívání v praxi ukáže, zda přinese očekávané výsledky.

7. ZÁVĚR

České rodinné právo, do něhož spadá problematika rodičovské zodpovědnosti, je oblastí, která se neustále vyvíjí. ZoR jako jeho základní právní předpis pochází již z roku 1963 a má za sebou celou řadu novelizací. V průběhu vývoje rodinného práva bylo opuštěno pojetí dítěte jako pasivního objektu a postupem času se v souladu s přijímanými mezinárodními dokumenty posilovalo jeho postavení a především jeho práva. Přesto však u nás ještě není zcela zažito, že dítě nemusí jen pasivně snášet výchovu rodičů, ať už je jakákoli, ale naopak, že může v demokratickém duchu projevovat vlastní názory, hlásit se o svá práva, vyžadovat pomoc od příslušných orgánů a to i bez vědomí rodičů. Bylo by jistě žádoucí, aby rovnoprávné postavení dítěte jako jednoho z mnoha subjektů vstupujících do vztahů v oblasti rodinného práva bylo výslovně zakotveno v příslušném právním předpise.

Je třeba říci, že diskuze o komplexní rekodifikaci soukromého práva probíhá již řadu let. Zatím nepřinesla očekávané výsledky ve smyslu vstupu v účinnost určitého zákona, ale v poslední době se zdá, že je tento proces na správné cestě. Dne 18. dubna 2001 byl vládou schválen věcný záměr rekodifikace občanského zákoníku, který v současné době existuje již i v paragrafovém znění. Tvoří ho téměř 3000 paragrafů a přináší řadu změn.

Základní direktivy pro myšlenkové pojetí navrhovaného zákoníku obsahují Listina základních práv a svobod a Ústava České republiky. Návrh občanského zákoníku vychází z faktu, uznaného i českým ústavním pořádkem, že přirozená svoboda člověka má přednost před státem v tom smyslu, že stát není tvůrcem svobody člověka, ale jejím ochráncem. I podle článku 8 Listiny stát člověku svobodu nedává, nýbrž mu ji zaručuje. Z tohoto pojetí vychází hledisko autonomie vůle.⁵¹

Rodinné právo bude nově součástí občanského zákoníku, ve kterém je mu věnována část druhá (§§ 543 až 868) upravující otázky manželství, příbuzenství, poručenství a jiné formy péče o dítě a zapsané partnerství (bude tedy nahrazen i zákon o registrovaném partnerství, č. 115/2006 Sb.).

Jednou z řady novinek důležitých pro téma, kterému se věnuje tato práce je situace, kdy se manželé nedohodnou ohledně podstatné záležitosti týkající se rodiny, v takovém případě bude soud podle nové úpravy moci na návrh jednoho z manželů

⁵¹ Kovářová, D.: Rodinné právo v připravované rekodifikaci občanského práva, Právo a rodina, č. 2/2008, str. 16

nahradit souhlas druhého manžela svým rozhodnutím, pokud ten souhlas odmítá bez vážného důvodu a v rozporu se zájmem rodiny, nebo není-li schopen souhlas projevit.

Zákon ruší pojem společné jmění manželů existující v českém právním řádu od 1. 8. 1998, kdy nahradil institut bezpodílového spoluvlastnictví manželů. Napříště bude používána kategorie manželského majetkového práva.

Novinkou je také umožnění osvojení zletilé osoby, není-li to v rozporu s dobrými mravy a povinnost osvojitelů informovat osvojence o jeho původu nejpozději při dosažení 12 let věku. Tím zákonodárce reaguje na požadavky Úmluvy a dalších dokumentů zakotvujících právo dítěte znát svůj původ.

Institut rodičovské zodpovědnosti již také nadále nebude používán, nahradí ho pojem rodičovské povinnosti a práva, který má mít širší obsah. Specifikem této úpravy je postavení povinností před práva, což je dáno již mnohokrát zmiňovaným posunem dítěte z objektu na rovnoprávný subjekt.

Rekodifikace bude mít vliv i na celou řadu dalších oblastí, ovšem ty nejsou předmětem této práce a tak se jimi nebudu zabývat. Detailnější rozbor změn bude možný až poté, co nový zákoník nabude účinnosti. Do té doby je jeho osud nejistý vzhledem k situaci v zákonodárném sboru, který je schopen na poslední chvíli mnohých nekonceptních změn v rámci stranických kompromisů, případně též rozšířeného nešvaru, tzv. přílepků. Lze tedy říci, že konečnou podobu zákoníku budeme znát opravdu až poté, co projde celým legislativním procesem. Doufejme, že se nebude opakovat situace, která proběhla před třemi lety, kdy byla ze stolu smetena dlouhé roky připravovaná rekodifikace trestního zákona. Hodnotit, jak obstojí nový zákoník v praxi bude možné až po určité době jeho používání. Přesto je zřejmé, že přijetí kodexu beroucího si za vzor moderní evropské předpisy, je žádoucím krokem v procesu odstranění posledních zbytků socialistického práva, které nelze vymítit pouhými novelizacemi.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knižní publikace:

- Bakalář, E. a kol. : Rozvodová tematika a moderní psychologie, Karolinum, 2006
- Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7.vydání. Praha: C.H.Beck, 2006
- Černá, P. : Rozvod, otcové a děti, EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001
- David, R.: Práva dítěte, Nakladatelství Olomouc, 1999
- Francová, M., Dvořáková Závodská, J.: Rozvody, rozchody a zánik partnerství. Praha: ASPI, 2008
- Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. : Zákon o rodině, Komentář, Linde Praha 2007
- Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo, MU Brno, Doplněk 2006
- Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2005
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.a kol.: Občanské právo hmotné, ASPI, 2007
- Kovařík, J. a kol.: Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2001
- Novotná, V., Burdová, E.: Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. Linde, 2007
- Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ve spolupráci s českou sekcí mezinárodní ochrany dětí a fondem ohrožených dětí: Práva dítěte v dokumentech, Praha 1998
- Plecítý, V., Salač, J.: Základy rodinného práva, Eurounion 2001
- Prokop, M. a kol.: Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí, Ekologický právní servis, Brno, 2000
- R. A. Gardner: Syndrom zavrženého rodiče, MPSV, Praha 1996
- Radvanová, S.: O rodině, manželství a dětech, Panorama, Praha 1978
- Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva-Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha
- Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10 vydání. Praha: C. H. Beck, 2006

- Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo, Eurolex Bohemia, Praha 2003

Časopisecké články:

- Bayerová, M.: Obecná charakteristika Úmluvy o právech dítěte, Právo a rodina, č. 5/2000
- Dostálová, S.: Databáze judikatury mezinárodních únosů dětí, Právo a rodina, č. 6/2008
- Hrušáková, M. : Správa jmění dítěte, Rodinné právo, č. 5/1999
- Hrušáková, M. : Jak se bude jmenovat, Právo a rodina, č. 9/1999
- Hrušáková, M.: Určení jména dítěte v novém zákoně o matrikách, Právo a rodina, č. 3/2001
- Jonáková, I.: Kritéria svěření nezletilého dítěte do výchovy, Právo a rodina, č. 4/2008
- Kodriková, Z.: Matka vždycky jistá?, Právo a rodina, č. 10/2006
- Kovářová, D.: Rodinné právo v připravované rekodifikaci občanského práva, Právo a rodina, č. 2/2008 a 3/2008
- Lužná, R.: Použitelnost majetku nezletilého pro jeho potřeby a potřeby rodiny, Právo a rodina, č. 6/2006
- Lužná, R.: Rodičovská zodpovědnost nezletilého rodiče, Právo a rodina, č.12/2007
- Lužná, R.: Pozastavení a omezení rodičovské zodpovědnosti, Právo a rodina, č. 1/2008
- Lužná, R.: Zbavení rodičovské zodpovědnosti, Právo a rodina, č. 2/2008
- Nová, H.: Rodičovská zodpovědnost v českém právu, Právo a rodina, č. 7, 8, 9, 10 a 11/2008
- Novotná, V.: Novela OSŘ a spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí při výkonu rozhodnutí o výchově, Právo a rodina, č. 11/2008
- Novotná, V.: Ochrana zdraví dítěte, Právo a rodina, č. 2/2005
- Novotná, V.: Lze zakázat styk dítěte s rodiči a příbuznými?, Právo a rodina, č. 9/2006
- Radvanová, S.: Výkon rodičovských práv, Právo a rodina, č. 4/2001
- Rais, D.: K otázce návrhu na přiznání rodičovské zodpovědnosti nezletilého rodiče, Právo a rodina, č. 3/1999

- Šulová, L. : Rodina funkční a dysfunkční, Právo a rodina, č. 1/2006
- Wilk, A.: Mezinárodní únosy dětí, Právo a rodina, č. 12/2007
- Žáčková, M. : Syndrom zavrženého rodiče-nejistá teorie, Právo a rodina, č.6/2008

English summary:

My dissertation is called Actual questions about execution of parental responsibility. I've chosen an individual theme, because I'm interested in it.

Family has a leading part in every society, it's a basic social unit and stone of people's company on all over the world. Family law is a part of civil law in which we can find most principles of family law. Family law may be defined as body of law which attempts to regulate the internal relationships within the family and the relationship of the family to the outside world.⁵²

Family is a group of people connected by a close relationship, which means by blood, marriage or adoption.

My dissertation is composed of five chapters. First is devoted to family and her protection, second to subjects of parental responsibility, third to rights and duties created the parental responsibility, fourth to government's intervention and fifth to international child kidnapping.

Basic subjects of parental responsibility are automatically biological parents, mother and father, but this is not an unexceptional rule. We can find many other subjects: for example custodian, fosterer or adoptive parents.

Having parental responsibility means for them assuming all the rights, duties, powers, responsibilities and authority that a parent of a child has by law. Parental responsibility is a legal status derived from the Children act 1989, which is most important international arrangement about children rights. Each parent with parental responsibility retains an equal and independent right and responsibility to be informed and make appropriate decisions about their children, including child's property. And what are the most important rights and duties? Protecting the child, disciplining him, providing the home for child and be in contact with him, naming the child, choosing education for child, agreeing with medical treatment, being responsible for the child's property, not using prohibited penalties and of course not abuse a child and respect his human rights.

Parental responsibility continues after a divorce, but it doesn't last forever in every situation. It can be lost if the child is adopted or in the case of a person having delivered parental responsibility through the court order.

⁵² Chromá, M.: New introduction to legal english, Karolinum, Praha 2003, str. 428

Treatise of parental responsibility occupies a majority of my dissertation, but it contains some often discussed themes too. One chapter is devoted to baby boxies, one to Children act or to problems with international child kidnapping.

At the end you can find a chapter about preparing recodification of czech civil law.

Key word: parental responsibility

: international child kidnapping

